

Metamorfoze Život Girolama Itala Boxicha – Jerka Božića*

ANTE BRALIĆ

Odjel za povijest, Sveučilište u Zadru, Zadar, Hrvatska
abralic@unizd.hr

MIRKO ĐINĐIĆ

Zadar, Hrvatska
mirko.dindic@gmail.com

U radu se obrađuje životopis političara, liječnika i književnika Girolama Itala Boxicha – Jerka Božića, koji je djelovao krajem XIX. i u prvoj polovini XX. stoljeća. Pokušava se prikazati raznolikost njegovih političkih i nacionalno-identifikacijskih metamorfoza i povezati ih s gibanjima u političkom okružju s osobitim osvrtom na zadarski kraj početkom XX. stoljeća. Nakon završetka studija medicine u Bologni 1893. vraća se u Split, gdje se uključuje u politički život. Početkom XX. stoljeća, nakon ženidbe s Francescom Fanny Perlini, odlazi u Zadar, tadašnji glavni grad austrijske Kraljevine Dalmacije. Ondje aktivno sudjeluje u političkom životu na strani Talijanske stranke kao pripadnik i vođa njezina radikalnoga krila. U tom je svojstvu 1911. bio kandidat za Carevinsko vijeće u zadarskom izbornom kotaru. Tijekom rata napušta dotadašnje stavove i ideje, a nakon rata internirale su ga talijanske okupacijske vlasti. Odlazi u Zagreb i prelazi na pravoslavlje 1922. godine. Pohrvaćuje ime i prezime te prihvaća ideologiju unitarnoga jugoslavenstva. Ponovno mijenja vjersku denominaciju 1936. te u Splitu prihvaća starokatoličanstvo.

Ključne riječi: Zadar; Carevinsko vijeće; Talijanska stranka; integralno jugoslavenstvo; Jugoslavenska narodna stranka

U radu će se problematizirati političke i nacionalno-identifikacijske metamorfoze Girolama Itala Boxicha – Jerka Božića od kraja XIX. stoljeća do njegove smrti 1940. godine. Cilj je rada pokazati da u pojedinačnim slučajevima kod pripadnika društvene elite, kojoj je Boxich-Božić nedvojbeno pripadao, politička načela ovise o društvenom kontekstu. U konkretnom su slučaju te promjene još radikalnije budući da je Boxich-Božić radikalno mijenjao ne samo politička opredjeljenja nego i nacionalnu orijentaciju. Problematizirat će se dvostrukost političkoga nastupanja u zadarskom izbornom kotaru 1911.: jedan pristup za

---

* Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom br. 7822.

talijanizirani grad, a drugi za hrvatsko i srpsko selo u okolici. Rad kronološki prati njegov životopis te ga se pokušava smjestiti u konkretno političko okruženje. Autori su se pritom služili arhivskom građom iz više arhiva, tadašnjim novinstvom, memoaristikom te znanstvenom literaturom koja obrađuje dalmatinsku, hrvatsku kao i povijest dalmatinskih Talijana s kraja XIX. i početka XX. stoljeća.

Girolamo Boxich rođen je u Splitu 16. svibnja 1869. od oca Girolama i majke Marije rođ. Nani. Za oca je u Matičnoj knjizi rođenih zapisano da je *impiegato politico* ili državni službenik.¹ U Splitu je pohađao osnovnu školu, a u Zadru završio gimnaziju na talijanskom jeziku.² Obitelj je sinjskoga podrijetla i pretpostavljamo da je odrastao u obitelji slavodalmatinske orijentacije jer po prezimenu uočavamo slavensko podrijetlo, a ime je talijansko. Naime, u tom razdoblju nacionalna integracija još nije dovršena, a u Splitu je na vlasti gradonačelnik Antonio Bajamonti, tvorac glasovite slavodalmatinske izreke *Slavi anche domani, Croati giammai* ("Slaveni već sutra, Hrvati nikada"). Tek će 70-e i 80-e godine XIX. stoljeća donijeti definitivni raskol slavodalmatinstva na hrvatsku i talijansku nacionalnu svijest.³ Upravo će se školovanje u talijaniziranom Zadru uzeti kao motiv njegova radikalnoga prihvatanja talijanskoga nacionalnog identiteta, što će javno pokazati dodajući srednje ime Italo.⁴

¹ Hrvatska (dalje: HR) – Državni arhiv u Splitu, Split (dalje: DAST) –179 – Matična knjiga rođenih sv. Duje (Atti di nascita), str. 50, r. br. 53. Kod upisa njegova imena postoje čak tri upisana imena: Girolamo, Antonio i Francesco, napisana župnikovim rukopisom. No u popis imena naknadno je ubačeno i ime Italo, što se vidi po različitom rukopisu i drugačijem razmaku između originalnih imena, a rukopis i debljina crte odgovaraju piscu bilješke pokraj r. br. 53.: "Umro u Zagrebu (Sv. Marko) 28-V-1940." Tekst iz 1869. ima deblje crte pisanja. Pitanje ubačenoga imena "Italo" nije bilo do kraja jasno ni talijanskim okupacijskim vlastima. U policijskom izvješću iz 1919. u napomeni se ističe da ime "Italo" nije kršteno ime ("Il gruppo corrispondente alla parola 'Italo' e giunto errato, quindi il nome di battesimo può essere diverso"). Ali ta je napomena prekrivena i tvrdi se da je ime "Italo" kršteno. Archivio Centrale dello Stato, Roma – fond Presidenza del Consiglio dei Ministri, Ufficio per le nuove Provincie, Gabinetto, Categoria // 11, anno 1921 (dalje: Ufficio per le nuove Provincie), br. spisa 8032, 9. 10. 1919.

² Dio podataka crpljen je iz biografskoga prikaza: Jure Šonje, Vladimir Dugački, "Božić, Jerko (Boxich, Girolamo Italo)", u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 2 (Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1989), 233-234. O Girolamu Italu Boxichu / Jerku Božiću kao književniku vidi: Nedjeljka Balić-Nižić, *Talijanski pisci u Zadru pred Prvi svjetski rat (1900. – 1915.)* (Rijeka: Edit, 1998) i "Dr. Jerko Božić 'Svadba' (Premiera u zagrebačkom kazalištu)", *Novo doba* (Split), br. 110, 15. 5. 1922.

³ Slavodalmatinska pretpostavka zasniva se na tome da je u Splitu u vrijeme Boxicheva rođenja i djetinjstva to bila dominantna ideologija gradske elite. Nažalost, u razotkrivanju moguće etničke/nacionalne odrednice ne pomaže nam Matična knjiga rođenih iz 1869. jer su imena dosljedno pisana na talijanskom jeziku. O autonomaškom pokretu i integraciji talijanske nacije u Dalmaciji vidi: Josip Vrandečić, *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću* (Zagreb: Dom i svijet, 2002); Luciano Monzali, *Italiani di Dalmazia. Dal Risorgimento alla grande guerra* (Firenze: Lettere, 2004); Luciano Monzali, *Gli italiani di Dalmazia e le relazioni italo-jugoslave nel Novecento* (Venezia: Marsilio, 2015).

⁴ O utjecaju talijaniziranoga Zadra na Boxichevo ideološko formiranje *Novo doba* piše povodom njegove smrti: "Potekao je iz Dalmatinske zagore, iz čistog naroda, ali je mladost proveo u Zadru, i tu se našao u nenarodnom krugu, pa je, temperamentan kakav je bio, zašao uskrajnosti, promijenio ime, i nazvao se Italo Boxich." Nepoznati autor donekle je pogrešno reinterpetirao

Na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće događa se smjena generacija unutar Talijanske stranke u Zadru, kada čelno mjesto napušta dotadašnji gradonačelnik Niccolò de Trigari, a novi zadarski načelnik postaje odvjetnik Luigi Ziliotto.⁵ Promjena nije bila samo personalne prirode, promijenila se i politika. Stari načelnik De Trigari bio je pobornik, uvjetno rečeno, austrofilskoga pravca, i u austrijskoj je državi vidio jamstvo održanja zadarskoga i dalmatinskoga talijanstva. S druge strane, nova generacija talijanskih političara, kao što su odvjetnici Roberto Ghiglianovich i Ludovico Milcovich te državni službenik Natale Krekich, počela se otklanjati od "austrofilskoga" rješenja talijanske opstojnosti te su veoma brzo prihvatili iredentistički pravac.⁶ Kako je talijanska zajednica u Dalmaciji bila izrazito manjinska (činila je manje od 3% stanovništva), a vlast je obnašala jedino u Zadru, glavnom gradu pokrajine, otvoreno iskazivanje iredentizma unutar talijanske elite glavnoga grada i pokrajine nije dolazilo u obzir. Jedan od važnijih razloga bio je taj što je glasačko tijelo Talijanske stranke u zadarskoj općini u najvećoj mjeri činilo državno činovništvo, samim time ovisno o državnoj vlasti. Kako je procijenio talijanski konzul u Zadru Antonino d'Alia, talijanski je element činio gotovo polovinu austrijskoga činovništva u pokrajini.⁷ Takva procjena dijelom se podudara s istraživanjem Dinka Foretića, prema kojem je najveći dio talijanskih govornika bio zaposlen u slobodnim zanimanjima i javnim službama, njih 6797 ili 37,8% od ukupnoga broja talijanskih govornika, što ga čini iznimno osjetljivim prema poziciji državnih vlasti.⁸ Također, u slučaju izravnoga iskazivanja iredentističkoga pravca, austrijski represivni aparat relativno je lako mogao suspregnuti brojčano malobrojni talijanski element, što će se dogoditi tijekom Prvoga svjetskog rata. Bitni ciljevi talijanske politike na početku XX. stoljeća mogu se iskazati u nekoliko crta. Prvi je cilj bio očuvanje vlasti u Zadru, jedinoj od 86 dalmatinskih općina gdje su obnašali vlast, drugi očuvanje što šire uporabe talijanskoga

njegovo ime jer je on dodao samo srednje ime "Italo", a oblik Boxich postojao je prije odlaska u Zadar. "† dr. Jerko Božić", *Nova doba*, br. 125, 30. 5. 1940. Nažalost, nisu sačuvani imenici zadarske gimnazije na talijanskom jeziku, pa ne možemo rekonstruirati učeničko razdoblje Božićeva života.

⁵ Natale Krekich, "L'opera amministrativa e politica di Luigi Ziliotto", *Rivista Dalmatica* (Zadar), s. 1-2 (1932): 1-66; Natale Krekich, "L'opera culturale e scolastica di Luigi Ziliotto", *Rivista Dalmatica* (Zadar), 1937 (separat).

⁶ Iako su formalno Austro-Ugarska i Italija bile saveznice još od 1882., njihovi su se odnosi s vremenom usložnjavali, a to je imalo posljedicu i na odnos prema talijanskoj zajednici u Monarhiji. O odnosima između tih dviju država vidi: Dragovan Šepić, *Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje: 1914-1918* (Zagreb: Školska knjiga, 1970); Alexander De Grand, *The Hunchback's Tailor. Giovanni Giolitti and Liberal Italy from the Challenge of Mass Politics to the Rise of Fascism, 1882-1922* (Westport: Praeger, 2001); Liliana Saiu, *La politica estera italiana dall'Unità a oggi* (Roma; Bari: Laterza, 2006); Richard Bosworth, *Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War* (London: Cambridge University Press, 1979).

⁷ O političkim i društvenim prilikama u Zadru i okolici uoči Prvoga svjetskog rata vidi: Ante Bralić, "Zadarski *fin-de siècle* – Političke i društvene prilike u Zadru i Dalmaciji uoči Prvog svjetskog rata", *Časopis za suvremenu povijest* 39 (2010), br. 3: 731-775.

⁸ Dinko Foretić, "O etničkom sastavu Dalmacije u XIX stoljeću s posebnim osvrtom na stanovništvo talijanske narodnosti", u: *Dalmacija 1870.* (zbornik) (Zadar: Matica hrvatska, 1977), 63-86.

jezika u upravi, školstvu i općenito u javnom životu grada i pokrajine, a treći što je moguće duže zadržavanje utjecaja na politički život u pokrajini, koji je bio nerazmjerno velik uspoređujući ga s brojnošću talijanske zajednice. Da bi se to postiglo, trebalo je čitavo vrijeme pokazivati zavidnu političku umješnost među raznim silnicama političkoga života. U slučaju održanja vlasti u zadarskoj općini, iako su Hrvati činili većinu stanovništva (oko 60%), postojeći kurijalni izborni sustav⁹ koji je pogodovao bogatijem sloju stanovništva, a talijanska je zajednica pripadala tom sloju, te lojalna suradnja srpske zajednice omogućivali su Talijanskoj stranci prilično sigurnu vlast u općini. S druge strane, hrvatske stranke bile su demoralizirane u prijašnjim pokušajima preuzimanja vlasti te nisu početkom XX. stoljeća sudjelovale na općinskim izborima. Ipak, kao Damoklov mač, prijetila je mogućnost da austrijske vlasti raspuste vlast u općini i uspostave komesarijat, čega su zadarski Talijani bili svjesni jer su imali iskustvo raspuštanja splitske općine 1880., kada su definitivno izgubili vlast nad tim gradom. Što se tiče očuvanja položaja talijanskoga jezika, tu je Talijanska stranka doživjela najveće udarce pri kraju austrijske vlasti. Hrvatske su stranke od osvajanja većine u Dalmatinskom saboru 1870. s vremenom pohrvatile rad raznih institucija. U prvom je redu pohrvaćen rad Dalmatinskoga sabora, Zemaljskoga odbora, pa je uveden hrvatski kao nastavni jezik u osnovne i srednje škole, sudstvo, a širenjem pismenosti unutar hrvatskoga i srpskoga korpusa u pokrajini smanjivala se uporaba talijanskoga jezika. Treba napomenuti da je talijanski zadržao jaku prisutnost u govornom jeziku priobalnih gradova.¹⁰ No pravi udar na položaj talijanskoga jezika bilo je donošenje Jezične naredbe od 26. travnja 1909., prema kojoj se od 1. siječnja 1912. uvodi hrvatski jezik kao službeni za austrijsku administraciju u Dalmaciji. Godine 1913. uveden je hrvatski kao uporabni jezik zadarske odvjetničke komore. Za treći cilj, održanje političkoga i društvenoga utjecaja na pokrajinskoj razini, Talijanska stranka koristila je prednost austrijskoga kurijalnoga izbornog sustava, koji je osiguravao čak šest od 41 izbornog mandata za Dalmatinski sabor, što nije bilo razmjerno udjelu (manje od 3%) u ukupnom dalmatinskom pučanstvu.¹¹ Talijanska stranka svoj relativno utjecajan položaj vukla je i iz visokoga udjela Talijana unutar austrijskoga činovništva te potpore koju je javno ili tajno pružala Kraljevina Italija. Talijanska zajednica izgubila je krajem XIX. stoljeća bitnu polugu utjecaja, jer od tada više nije uspijevala izabrati zastupnike u Carevinsko vijeće. Zbog svega toga vladala je određena ambivalentnost unutar talijanske elite. S jedne strane, zadarski načelnik Ziliotto iskazivao je

⁹ U austrijskom se dijelu Monarhije izborni sustav temeljio na kurijama. Za Carevinsko vijeće do 1906. kao i za pokrajinske sabore biračko tijelo bilo je podijeljeno u četiri kurije: veleporeznika, trgovačko-obrtničkih komora, gradova i vanjskih ili seoskih općina. Nakon 1906. ukinute su kurije za izbore za Carevinsko vijeće, a uvedeno je opće pravo glasa. Za općinske izbore postojale su tri kurije: veleporeznika, srednjih poreznika i malih poreznika, koje su davale isti broj zastupnika. O kurijalnom izbornom sustavu vidi: Ivo Perić, *Dalmatinski sabor 1861. – 1912. (1918.)* (Zadar: Centar JAZU, 1978).

¹⁰ O jakoj prisutnosti talijanskoga jezika u svakidašnjem govoru Splitskana na početku XX. stoljeća referira i Josip Smodlaka, *Zapisi* (Zagreb: JAZU, Razred za društvene nauke, 1974).

¹¹ O Dalmatinskom saboru vidi: Perić, *Dalmatinski sabor*.

izrazitu lojalnost spram austrijskih vlasti te izbjegavao bilo kakvo vezivanje s iredentizmom. S druge strane, njegov najbliži suradnik Roberto Ghiglianovich u javnosti je djelovao unutar zakona, ali je potajice održavao, pa i kontrolirao iredentistički pokret u gradu. Iredentističku politiku javno su propagirali mlađi politički krugovi predvođeni Silvanom Delichem, Ludovicom Milcovichem, Carlom de Hoerberthom ili obitelj Nakich de Ošljak.¹² Upravo će tom krugu pristupiti Girolamo Italo Boxich. Između ta dva kruga bilo je napetosti i sukoba zbog političke taktike, a ponekad i strategije, ali u ocjeni tih sukoba ne treba pretjerivati: čitavo vrijeme postojat će javna ili potajna suradnja oko bitnih ciljeva talijanske politike u pokrajini.

Boxich studira medicinu u Beču i Grazu, a završava je 5. srpnja 1893. u Bologni radom *Il sintoma tremore nelle malattie del sistema nervoso centrale*.¹³ Potom se vratio u rodni Split kao liječnik i aktivno uključio u društveni i politički život grada. Postao je predsjednik sportskoga udruženja *Società ginnastica spalatina*, koje je, kao i većina ondašnjih takvih udruženja, imalo političko-nacionalno obilježje. Smatralo se jednim od radikalnijih talijanskih udruženja u Splitu.¹⁴ Prvi zapisani trag Boxicheva političko-nacionalnoga djelovanja potječe iz 1896. godine. U novopokrenutom milanskom listu *La Gazzetta dello Sport* od 27. kolovoza 1896. Boxich se javio pismom, oštro osuđujući pisanje nekih novina iz Zagreba da se organizira biciklistički kup kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. On to napada tvrdeći da talijanska svijest Dalmatinaca neće tolerirati ingerenciju ni Hrvata ni (plemena) Zulu. Biciklistička natjecanja Dalmacije imaju se održavati u Dalmaciji, a ne izvan nje.¹⁵ Boxich se u politički arenu "ubacio" 2. rujna 1903., kada je održao govor na međusveučilišnom skupu, preciznije rečeno, na iredentističkim demonstracijama talijanskih studenata u Udinama koje su održane povodom fizičkih sukoba na sveučilištu u Grazu i Innsbrücku između talijanskih i njemačkih studenata. U govoru je naglasio da su pred studentima iz Kraljevine Italije kao i "nespašenim" zemljama Udina, Trenta, Trsta, Istre i Dalmacije sadašnje i buduće trijumfalne borbe.¹⁶ Na početku stoljeća Ministarstvo unutarnjih poslova dojavilo je dalmatinskom namjesniku Erazmu Handelu da je studentsko udruženje *Corda*

¹² Bralić, "Zadarski *fin-de siècle*", 756.

¹³ <http://www.archivistorico.unibo.it/it/struttura-organizzativa/sezione-archivio-storico/fascicoli-degli-studenti/girolamo-italo-boxich.asp?IDFolder=143&ID Oggetto=42293&LN=IT&mCJ=&mCO=!%24Dphopnf%24!-%24Opnf%24!&mCW=&Nelemento=8260>, pristup ostvaren 14. 3. 2015.; Daria Garbin, Renzo de Vidovich, *Dalmazia Nazione Dizionario degli uomini Illustri della componente culturale illirico-romana, latina, veneta e italiana* (Trieste: Fondazione Scientifico Culturale Maria e Eugenio Dario Rustia Traina di Trieste, 2012), 62.

¹⁴ "Felice ritorno", *Il littorio dalmatico* (Zadar), br. 13, 11. 2. 1925.

¹⁵ Alberto Zanetti Lorenzetti, "Il ruolo delle pubblicazioni sportive nella Grande Guerra attraverso il contributo delle maggiori testate: 'La Gazzetta dello Sport' e la 'Stampa Sportiva'", pristup ostvaren 14. 3. 2015., <http://www.asaibrunobonomelli.it/images/files/SISS%20Grande%20Guerra%20integrale.pdf>.

¹⁶ Navedeni govor tiskan je 1904. u Chioggii. Gina Duse, "L'Irredentismo a Chioggia", *Nuova Scintilla*. Settimanale di informazione della diocesi di Chioggia LXXI, br. 15, 15. 3. 2015., pristup ostvaren 15. 3. 2015., <http://www.nuovascintilla.com/index.php/vita-e-cultura/cultura/16319-l-irredentismo-a-chioggia>; Monzali, *Italiani di Dalmazia. Dal Risorgimento*, 302.

fratres na izletu u Cividale 1903. nastupalo iredentistički. Među spomenutim studentima nalazio se i G. Boxich zajedno sa G. Taminom i P. Alacevichem. U isto se vrijeme u Tajnim spisima Namjesništva javlja informacija da je Boxich napisao talijanskom kralju pozdravni brzojav u kojem je spominjao svetu ulogu Italije.¹⁷ Najvjerojatnije na prijelazu u XX. stoljeće odlazi u Zadar, gdje se oženio Francescom (Fanny) iz bogate zadarske obitelji Perlini.¹⁸ U Zadru je 1903. otvorio liječničku ordinaciju te je bio omiljen kao liječnik koji je znao naći toplu riječ za svoje pacijente.¹⁹ U Dalmaciji je, vjerojatno, prvi koristio rendgenski aparat za dijagnostiku.²⁰ Bio je pripadnik dalmatinske elite, dijelom položajem poštovanoga liječnika, a ponešto ženidbom. Dapače, njegove liječničke sposobnosti bile su općepriznate i unutar najvišega dalmatinskog društva. Bio je obiteljski liječnik namjesnika grofa Attemsa i podnamjesnika grofa Thuna. Bio je i obiteljski liječnik kapetana Neubauera, zapovjednika dalmatinske žandarmerije, kojemu je u par navrata uspješno izliječio suprugu i djecu te mu je ovaj zbog toga bio iznimno zahvalan. Pravovremenim i inovativnim liječenjem uspio je spasiti život zeta pukovnika Noltscha, vojnoga zapovjednika Obalnoga zapovjedništva. Bio je u iznimno dobrim odnosima s dr. Bandlom, visokim službenikom Namjesništva.²¹ Relativno se brzo uključio u politički život grada, i to na velika vrata. Tome je zasigurno pomogla činjenica da je bio iznimno cijenjen liječnik, ali i njegova “pristojnost, široka kultura i sjajna mondijalnost”.²² Već 1908. zajedno s Raimondom Desantijem postao je suizdavač *Risorgimenta*, zadarskoga tjednika radikalne talijanske orijentacije.²³ U

¹⁷ HR – Državni arhiv u Zadru, Zadar (dalje: DAZD) – fond 88 – Vlada za Dalmaciju, Tajni spisi Namjesništva, sv. 560/1903.

¹⁸ Fanny Perlini, članica bogatunske obitelji, bila je vlasnica kuće u Ulici Angelo Diedo koja se iznajmljivala zadarskom pravoslavnom episkopu. Godišnji najam uoči Prvoga svjetskog rata iznosio je 6.000 kruna, što je ekvivalent šezdeset mjesečnih plaća učitelja početnika. HR-DAZD – fond 121 – Općina Zadar, br. 3964/14.

¹⁹ Balić-Nižić, *Talijanski pisci u Zadru*, 105.

²⁰ M. Škarica, “Zadarski liječnici”, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 2 (1955): 162.

²¹ “Comunicato. La motivazione del verdetto nella vertenza del dott. G. I. Boxich”, *La voce dalmatica* (supplemento) (Zadar), br. 5, 18. 1. 1919.

²² *Isto*.

²³ Raimondo Desanti rodio se u Rovinju 1868. godine. Po zanimanju je bio ljekarnik i do 1908. ima ljekarnu u Obrovcu. U Zadar se doselio 1908., kada je prijavljen kao urednik političkoga tjednika *Risorgimento*. Očito je da je povezan s Girolamom Italom Boxichem, koji je izdavač lista. Uoči Prvoga svjetskog rata u kontaktu je s Luigijem Federzonijem, jednim od vođa talijanskih nacionalista, koji će poslije ući u fašističku stranku. Prema prijeratnim izvješćima vojne obavještajne službe, Desanti je bio praćen. Okarakteriziran je kao radikalni Talijan čije aktivnosti u Istri treba pratiti (odlazio je u Istru zbog tiskanja *Risorgimenta*). Nadgledan mu je i sin jer se dobrovoljno prijavio u ratnu mornaricu. Početkom rata s Italijom Desanti će među prvima biti deportiran u Leibnitz. Pratili su se njegove aktivnosti oko dolaska talijanskih publicista u Zadar i njihovi kontakti. Vlastima je bilo osobito sumnjivo što je Desanti, premda mu je izdavanje *Risorgimenta* bilo jedini prihod, tijekom 1914. i 1915. živio relativno dobro iako list ne izlazi od početka rata, a ta se sumnja nakon rata pokazala opravdanom. Desanti će se u Zadar vratiti tek krajem 1917. nakon opće amnestije cara Karla. Nakon Prvoga svjetskog rata napisao je propagandističko djelo o mučeništvu dalmatinskih Talijana *I martiri della Dalmazia*, koje ima dva izdanja, jedno u Zadru, a drugo u Anconi. Uređuje zadarski dnevnik *Corriere di Zara*, koji izlazi od početka 1921. do 13. listopada 1923. godine. Nakon toga odlazi u Pulu 1924. i uređuje

zaglavlju lista pisalo je da je glasilo Talijanske demokratske stranke (*organo del Partito italiano democratico*). No ne postoji formalna Talijanska demokratska stranka, nego većina talijanskih političara, kao i Boxich, djeluje unutar *Società politica dalmata*, koje daje politički pravac radu Talijanske (liberalne) stranke. Girolamo Boxich preko te je stranke sve do kraja 1912. djelovao u izbornim procesima. Ovaj se list, za razliku od “pristojnoga” *Il Dalmate*, koristio uvredljivim vokabularom prilikom sukoba na političkoj sceni. Često je *Risorgimento* vrijeđao protivnike na osobnoj razini, omalovažavao Hrvate i davao prostora iredentistički nastrojenim pojedincima. List je bio izrazito protuklerikalno nastrojen, što je povezano s činjenicom da je upravo dalmatinsko katoličko svećenstvo bilo najveća potpora hrvatskim strankama u pokrajinama. Dapače, list nije objavljivao ni prigodne članke povodom najvećih vjerskih blagdana kao što su Božić i Uskrs. Iz strukture članaka može se zaključiti kakva je socijalna struktura čitateljstva te neizravno koje su socijalne gradske skupine podupirale radikalni talijanski pravac. *Risorgimento*, jedini od zadarskih novina, posvećivao je veliku pozornost stambenom pitanju, tj. skupoći i nestašici stanova u gradu. Zalagao se i za bolje radno vrijeme zadarskih trgovina i zaštitu radnih prava prodavača, iz čega možemo zaključiti da brojnost, pa i borbenost tog skupini daju niži srednji slojevi kao što su prodavači, niži činovnici, obrtnici te studenti. Inače, u samom je gradu *Risorgimento* imao veću nakladu od “pristojnoga” *Il Dalmate*. Hrvatske gradske novine u pravilu su izbjegavale izravno konfrontiranje s *Risorgimentom*, smatrajući ga samo “ružnijom” verzijom jedinstvene talijanske politike. Prema njima, list je izražavao mišljenje talijanske gradske “ulice” i piše ono što se ne “usuđuje” pisati *Il Dalmata*. Dapače, ako bi se referirale na *Risorgimento*, onda bi se u načelu obraćale *Il Dalmati* pozivajući ih na pristojnost.²⁴ Grupacija radikalnih Talijana oko Boxicha i Desantija

---

list *Lazione*. Desanti je umro 3. travnja 1931. u Puli. HR-DAZD – fond 88 – Vlada za Dalmaciju, Presidijalni spisi Namjesništva (dalje: PSN), sv. 664, god. 1908, kat. IX/2/2, br. spisa 5371; Znanstvena knjižnica u Zadru, Federico Augusto Perini, *Giornalismo italiano in terra irredenta* (Perugia: Facoltà fascista di scienze politiche, 1937), 97. O Federzoniju i nacionalistima vidi: Denis Mack Smith, *Mussolinijevo Rimsko carstvo* (Zagreb: Globus, 1980); Raimondo Desanti, *I martiri della Dalmazia* (Zadar: Governo Dalmazia, 1919; Ancona, 1919); *Il littorio dalmatico*, br. 39, 10. 5. 1924.; Antonio Just Verdus, “Raimondo Desanti (Rovigno 26. dicembre 1868. – 3. aprile 1931) In suo ricordo”, *Difesa Adriatica* (Ancona) br. 32, 1950.

²⁴ *Narodni list* razlikuje samo taktično postupanje dijelova stranke, a Talijansku stranku napao je u cjelini. Ovako je opisao djelovanje dvaju krila Talijanske stranke u Zadru: “Neka nam se ovdje ne prigovori, da je *Risorgimento* privatno poduzeće, za kojim ne stoji nitko osim njegova rođenog urednika, jer je poznato, da taj list uživa u Zadru daleko veću popularnost nego i sam *Dalmata*, da se njegovi brojevi grabe i prodaju u trostrukoj mjeri od *Dalmatovih* i da on predstavlja ono krilo zadarskog građanstva koje zna da u izvjestnim časovima, kad je svaka opasnost izključena, udari u najradikalnije strune...”; “Pel rotto della cuffia”, *Narodni list* (Zadar) (dalje: NL), br. 92, 20. 11. 1912. Ili odnos *Hrvatske krune*: “Pošto u Zadru postoji i drugo smetište (misli se na *Risorgimento*, op. a.) na čije se pisanje iz principa ne obazire pristojna štampa, to s ogavnošću prelazimo preko njegova čarkanja.”; “Što je talijanašima više sveto?”, *Hrvatska kruna* (Zadar) (dalje: HK), br. 104, 16. 11. 1912. U totalitarnom, fašističkom diskursu Božić se kao osnivač lista uopće ne spominje, nego samo Desanti. U tom je narativu pisanje *Risorgimenta* ocijenjeno iznimno pozitivno. Perini, *Giornalismo italiano in terra irredenta*.

imala je punu potporu talijanskih antiliberalnih nacionalista oko Federzonija, što je uključivalo i njihovu financijsku pomoć izdavanju lista.²⁵

Najveći javni akt Girolama Boxicha u političkoj karijeri bili su izbori za Carevinsko vijeće 1911., i to u zadarskom izbornom kotaru. Promjenama izbornoga zakona za Carevinsko vijeće iz 1906. ukinut je kurijalni izborni sustav i uvedeno opće pravo glasa za muškarce. Prvi izbori po novom izbornom sustavu bili su 1907. te su imali za posljedicu postupno omasovljenje političkoga života i aktivno uključivanje seljaštva u izborni proces. Zadarski izborni kotar poklapao se s političkim kotarom i obuhvaćao je općine Zadar, Biograd, Novigrad, Nin, Pag, Rab, Silba i Sali. Odvijala se žestoka predizborna agitacija u kojoj su se upotrebljavala sva raspoloživa sredstva privlačenja, ali i zastrašivanja izbornika. Osobitu ulogu imali su seoski župnici i učitelji. U tom su pogledu pravaši imali prednost pred Hrvatskom i Talijanskom (liberalnom) strankom unutar seoskoga dijela zadarskoga izbornog kotara jer su seoski župnici najvećim dijelom bili pristaše Stranke prava. Političku agitaciju pratili su populistički potezi kao što je bilo organiziranje masovnih slavlja uz besplatno dijeljenje vina i ponekad hrane, organiziranje bakljada i svečanih dočeka kandidata, recitiranje pjesama te potajnoga dijeljenja novca biračima. Prilikom izbora 1907. kandidati su dolazili s pratnjom u kočijama, a 1911. dolaziti će automobilima u sela zadarskoga kotara.²⁶ Dapače, u obje predizborne trke vidljiva je razlika između grada i okolice. Naime, u gradu gotovo da i nema javnih okupljanja, ako izuzmemo aklamacijske skupštine koje su predlagale kandidate, dok se upravo na selu vodila najžešća borba. Tomu je razlog poseban položaj Zadra, u kojem je hrvatska zajednica bila manjinska te se zbog toga i nisu usuđivali raditi predizborne skupove, a s druge je strane talijanska strana bila sigurna u gradsko biračko tijelo te joj nije bila potrebna dodatna agitacija. Situacija u selima u gradskoj okolici bila je drugačija jer je svaka od spomenutih političkih snaga imala svoj utjecaj. Stranka prava već je krajem XIX. i početkom XX. stoljeća obuhvatila seoska područja oko grada. Preuzela je vlast u općinama Rab, Pag, Silba, Sali i Nin. U seoskom dijelu općine Zadar imala je i jaka uporišta u Bibinjama, Sukošanu i Preku na otoku Ugljanu. U toj su joj agitaciji najjaču potporu davali seoski župnici i pojedini učitelji. Hrvatska stranka imala je nešto slabiju potporu u seoskim dijelovima zadarskoga kotara, ali ona je imala druge jake adute. U prvom je redu to bila vlast u dvije općine, Novigrad i Biograd, a sigurno je utjecaju doprinosila činjenica da je Hrvatska stranka kontrolirala pokrajinske autonomne organe vlasti (Zemaljski sabor i Zemaljski odbor Kraljevine Dalmacije) i zavode kao što su Zemaljski veresijski zavod Kraljevine Dalmacije i Zemaljska poljoprivredna poslovnica. Talijanska stranka, kako nije bilo Talijana u seoskom dijelu kotara, mogla se oslanjati na gospodarsku, društvenu, pa i političku moć koju su imali talijanski vlasnici nad obrađivačima njihove zemlje. Također je mogla računati na malene talijanske zajednice u mjestima Pagu i Rabu. Kako je Talijanska

²⁵ Monzali, *Italiani di Dalmazia. Dal Risorgimento*, 303.

²⁶ Boxich je u Škabrnje otišao 4. lipnja 1911. automobilom u pratnji Ziliotta, Ghiglianovicha i vozača. "Il nostro candidato nel collegio. Eccessi di un maestro", *Il Dalmata* (Zadar), 10. 6. 1911.

stranka imala vlast u zadarskoj općini, preko imenovanih seoskih poglavara utjecala je na izborna kretanja u općini. Budući da proces hrvatske nacionalne integracije u selima zadarske općine nije bio završen (primjeri sela Galovca u zaleđu i Sutomišćice na otoku Ugljanu),²⁷ poticala je autonomasšku retoriku u predizbornoj agitaciji. Talijanska strana imala je još jednoga saveznika, a to je bila srpska zajednica u zadarskom kotaru, što je bilo u suprotnosti s politikom “novoga kursa” u pokrajini. Iako je temeljni postulat politike “novoga kursa” bila suradnja hrvatskih i srpskih stranaka, na zadarskom području ostala je jaka, može se reći i dominantna crta unutar srpskoga korpusa koji je surađivao s Talijanskom strankom u borbi protiv hrvatskih stranaka, čak i kada je stranka projugoslavenske orijentacije kao što je bio slučaj s Hrvatskom strankom na izborima 1911. godine. Zbog svih tih razloga predizborna bitka na seoskom području zadarskoga kotara bila je oštra i nesmiljena.²⁸

Uoči izbora 1907. hrvatske stranke pokušale su naći, ali “s figom u džepu”, zajedničkoga kandidata koji bi se suprotstavio talijanskom kandidatu. Stranka prava, smatrajući se najjačom hrvatskom strankom u zadarskom kraju, zahtijevala je da ona predloži zajedničkoga kandidata, inzistirajući pritom na svojem predsjedniku don Ivi Prodanu. Hrvatska stranka tražila je da zajednički kandidat bude izvanstranački i bila izričito protiv don Ive Prodana kao kandidata, što Stranka prava nije prihvatila. Na izborima 1907. pobijedio je don Ivo Prodan.²⁹

Izbori za Carevinsko vijeće 1911. godine

Krajem ožujka 1911. prijevremeno je raspušteno Carevinsko vijeće i sazvani su izbori u lipnju iste godine. Za zadarski izborni kotar izbori su sazvani 13. lipnja te u slučaju drugoga kruga za 21. lipnja.

Izborna kampanja 1911. bila je još žešća. Girolamo Italo Boxich predložen je za kandidata Talijanske stranke 5. svibnja 1911. godine. Očito je prilikom odabira kandidata bilo razmimoilaženja unutar Talijanske stranke jer je njegov izbor kao kandidata *Il Dalmata* protumačio kao čin koji ujedinjuje stranku. Ujedno je Ziliotto naglasio da i neprijatelji (misleći na hrvatske političare) poštuju njegovu genijalnost, širinu uma i duboku kulturu.³⁰ Podjelu unutar Talijanske stranke uočava i protivnička *Hrvatska kruna*, koja govori da je u

²⁷ Bralić, “Zadarski *fin-de siècle*”, 733.

²⁸ Predizborna agitacija povezana je s oblicima nasilja i prisile. Tako je npr. protalijanski orijentiranom seljaku Martinoviću iz Kukljice posječen vinograd, a zemunički župnik Antunović navodno je zatražio hitan povrat zajma od seljaka Kalapaća, koji je obećao glasati za Boxicha. “Infamia senza nome” i “Carità cristiana”, *Il Dalmata*, br. 46, 10. 6. 1911. Posječeno je 1300 čokota vinograda i Marku Čakarunu u Galovcu jer je glasao za Boxicha. “Vandalismi – e l’autorità politica?”, *Il Dalmata*, br. 52, 1. 7. 1911.

²⁹ “La giornata elettorale di ieri”, *Il Dalmata*, br. 39, 15. 5. 1907.; “Konačni rezultati izbora u zadarskom izbornom kotaru”, *HK*, br. 106, 15. 5. 1907. O sudjelovanju talijanskih kandidata na izborima vidi: Mirko Đinđić, “Političke stranke dalmatinskih Talijana 1886. – 1914. (1918.)”, *Časopis za suvremenu povijest* 44 (2012), br. 3: 679-702.

³⁰ “Ladunanza di ieri a sera. La proclamazione del dott. Boxich”, *Il Dalmata*, br. 36, 6. 5. 1911.

kazalištu “Verdi” Boxich jednoglasno izabran u ime obaju krila stranke. Očito se misli na podjelu gdje je na jednoj strani krug oko Ziliotta, uvjetno rečeno umjereniji dio stranke, a na drugoj bi strani bio “radikalniji” krug mlađih političara kao što su Milcovich, Delich. Ta će podjela eskalirati već 1912., kada će doći do javnoga rascjepa stranke.³¹

Njegovi protukandidati bili su don Ivo Prodan iz Stranke prava i Hubert grof Borelli iz Hrvatske stranke. Angažirane su dodatne protalijanske snage te su u predizbornoj kampanji sudjelovali gotovo svi općinski moćnici kao što su načelnik Luigi Ziliotto, pa Roberto Ghiglianovich, Natale Krekich itd. Radi izbora je otisnuto osam brojeva *Dalmatinskoga glasa*, koji su zadarski Talijani tiskali na hrvatskom jeziku. Prilikom obraćanja hrvatskom seljaku u okolici nisu se pozivali na talijansku nacionalnu ideju nego na stare ideje autonomas̃tva i borbe protiv “krovata”. Također su isticali njegovu hrvatsku verziju imena (Jerolim) i njegovo dobro znanje hrvatskoga jezika:

Zastupnik se ne bira i šalje u Beč da pobire masne dnevnice i da se u tom velegradu zabavlja. Dalmacija zapuštena, a to krivljom onih, koji su naš narod do sada zastupali... Čovjek, kojeg vam mi predlažemo da birate za izbore kotar Rab, Pag, Biograd i Zadar jest dr. Jerolim Boxich liječnik u Zadru. Nećemo vam predočavati tko je Doktor Boxich, jer smo uvjereni da je isti vama poznat radi njegove djelatnosti i ljubavi koju prama domovini (misli se na Dalmaciju, op. a.) i vama goji, te smo uvjereni da će te vi, uporegjujući istoga s onim koji su vas do sad zastupali (u prvom se redu misli na don Ivu Prodana, op. a.), znati učiniti potrebitu razliku te da će te jednoglasno glasovati za našeg predloženika...³²

Kandidat Hrvatske stranke bio je Hubert grof Borelli, biogradski načelnik i predsjednik Poljoprivrednoga saveza za Dalmaciju. On je imao potporu *Narodnoga lista* te hrvatskoga činovništva. Mogao je računati i na manji dio srpskih glasova kao npr. u Islamu Grčkom. Don Ivo Prodan mogao je i ovaj put računati na zemuničkoga župnika don Antunovića, koji mu je dao svesrdnu potporu u izbornoj borbi. Općenito se može reći da je najživlja agitacija bila upravo u Zemuniku, gdje su sva tri kandidata mogla računati na veći broj glasova, što će izbori i pokazati. *Dalmatinski glas* pokušao je veoma zorno difamirati pravašku agitaciju na primjeru Zemunika:

Naš župnik (Antunović, op. a.) neki dan na procesije na bunaru “Stankovac” govorio je narodu ovako: “Vidite ovaj bunar, pun je guba, bit će i gore ako budete glasovali za doktura Boxicha.” Na to seljani se uzbudiše i prikoriše popa, dapače jedan mu reče: “Evala pope to ti je molitva danas za blagoslov polja.” I rek bi da tom uzor popu nije bilo dosta, jer kad se narod vratio u crkvu tada je s oltara propovijedao sljedeće: “Do malo dana su izbori, na dušu vam stavljam da glasujete za svećenika i za nikoga drugog. Pazite što radite, jer će se inače

³¹ “Izborna kronika – Dr. Italo Boxich”, *HK*, br. 41, 6. 5. 1911.

³² “Pravi Dalmatinci!”, *Dalmatinski glas* (Zadar), br. 1, 6. 6. 1911.

dogoditi ono što se je dogodilo u Francuskoj i Portugalskoj – rušiti će crkve i oltare, bacati pod noge križ.³³ I umirat ćete bez popa...³⁴

Difamiraju se protukandidati kao starci (Borelli) ili kao neradnici (Prodan), a Boxich se naveliko hvali kao poznavatelj hrvatskoga i, što je još važnije, njemačkoga jezika, što bi mu omogućilo uspješniji rad s predstavnicima vlasti u Beču.³⁵ Naravno, ni Boxichevi protivnici nisu mirovali u difamiranju. Prema *Hrvatskoj kruni*, Boxich je i prije nego što je postao službeni kandidat primio nekoliko Zemuničana na večeru. Također je prema istom izvoru imao čak 60 tisuća kruna na raspolaganju za agitaciju.³⁶

Događali su se i susreti “bliske vrste”. Naime, 28. svibnja 1911. na predizbornoj agitaciji u Zemuniku susreli su se Boxich i Frane Alačević, glavni pouzdanik kandidata Borellija. Prema *Narodnom listu*, koji je podržavao Borellija, Boxich je izjavio da će u drugom krugu podržati Prodana, a neki je drugi Talijan navodno izjavio da će podržati Prodana jer je on njima bezopasan, dok bi Borelli na čelu svih hrvatskih snaga bio iznimno opasan.³⁷ Na taj je način *Narodni list* nastojao difamirati Prodana pred hrvatskim izbornim tijelom. *Dalmatinski glas*, koji podupire Boxicha, dao je potpuno drugačiji naglasak. Prema njemu, Alačević je u predizbornom govoru rekao da Talijani uvijek među sobom govore talijanski (aludirajući na agitaciju na hrvatskom jeziku talijanskoga protukandidata Boxicha), a na to mu je jedan seljak odgovorio: “A kojim jezikom međusobno govorite ako ne talijanski vi, koji se nazivljete Kroatima!... Teško bi Borelli svoje drugove razumio kad ne bi talijanski govorili, jer mu je to materinski jezik i ako ga se on danas sramuje.”³⁸

Prilikom predizborne agitacije Boxich je posjetio više sela u zadarskom zaleđu: Privlaku, Vir, Kožino, Kali, Zemunik, Smoković, Škabrnje, Biljane itd. Pritom ga prate načelnik Zilio, Medovich i Persicalli, a u Kali je išao s

³³ Misli se na protucrkvenu politiku u Francuskoj i Portugalu. Vidi: Owen Chadwick, *The Popes and European Revolution* (Oxford: Clarendon Press, 2003, reprinted), 290-301, 377-402 i 469-484.

³⁴ “Pišu iz Zemunika”, *Dalmatinski glas*, br. 1, 6. 6. 1911.

³⁵ “(Borelli) je u starim godinama. On nije čovjek iz naroda: to je plemićko dijete, a sada on vam se nameće da ga birate. Borelli je načelnik Biograda, ali pomislite samo, da on, proti zakonu, nije nastanjen stalno u Biogradu, već u Zadru. Doktor Boxich, osoba neodvisna, osoba puna dobre volje, jedna od najučtenijih osoba u našoj pokrajini, osoba koja može stati cijelo vrijeme u Beču, brinuti se za interese našeg naroda i za nj govoriti, što ne mogu ni Borelli, ni Prodan, jer njihovo stanje i njihov položaj njima to ne dopuštaju, a njemačkog jezika ne poznaju... Budi uz to rečeno da Borelli i ne poznaje srpsko-hrvatski jezik. Doktor Boxich je osoba koja pozna jezik, te se istim može poslužiti da Vladi predoči i razbistri u kakvom se stanju naš puk nalazi i da od iste zatraži da se pučke rane izlječe.” “Birači!”, *Dalmatinski glas*, br. 1, 6. 6. 1911. U polemici s J. Alačevićem *Il Dalmata* ističe: “Što se tiče jezika Borelli lošije govori ‘slavo’ nego sluškinja dok je Boxich s jezikom fascinirao seljake”, “Una rettifica – l’ingegnere Jerko Alačević contro la candidatura Borelli”, *Il Dalmata*, br. 45, 7. 6. 1911.

³⁶ Iznos od 60.000 kruna je velik, jer ako je plaća muškoga učitelja početnika bila 100 kruna mjesečno, to bi iznosilo čak 600 učiteljskih plaća. “Talijanaška agitacija”, *HK*, br. 41, 6. 5. 1911.

³⁷ “Iz kotara zadarskog”, *NL*, br. 43, 31. 5. 1911.

³⁸ “Izborni vjestnik”, *Dalmatinski glas*, br. 2, 9. 6. 1911.

Robertom Ghiglianovichem. U tim prigodama govori se drže na hrvatskom jeziku, ističe se dalmatinstvo i podižu se dalmatinske zastave te se igra na osjećaj autonomaštva, a ne talijanstva kao u gradu Zadru. Posebnim se proglasom obraća Pažanima, u mjestu gdje postoji manja talijanska i autonomaška grupacija. Njima se također obraća kao Dalmatincima: “Pažani opoštenite se! Opoštenite Vašu starinsku slavu! Nek se znade da na otoku Pagu živu još pravi Dalmatinci. Nitko nek ne glasuje za itkog od krovatskih predložjenika!”³⁹

Uoči samih izbora 12. lipnja 1911. Boxich je izdao proglas seoskom dijelu glasača:

Težače mučeniče! Evo me k tebi, tvoga istinitoga brata, koji te ljubi kao očinji vid, jer si moja krv... Pitaj, ako si još mladjan, starije ljude kako se živjelo prije nesretnog hrvatstva, pak ćeš čuti! Onda bilo bracke sloge i mira, puni hambari, pune bačve, tor pun marve svake struke... Svemu, svemu ti je krivo nesretno krovatstvo, krovati, vjeruju Bogu i duši!... Pošalji opet za šest godina (toliko traje redoviti mandat u Carevinskom vijeću, op. a.) u Beč Krovate, pa ćeš se sjetiti! Krovati su ti dosad punili uši šupljim obećanjima; a ti, tužni mučeniče, podnio si za nje trud i muku, posvadio se svojim braćom... Na tvoja pleća, iz tvoga džepa, natovarili ti neuredjene škole, gladne učitelje, o čem ne treba da ti govorim, jer znam kakav slabi pojam imaš o školi i učiteljima; pak ti taj jad u dobročinstvo upisuju!... Oni, krovati, unijeli u Dalmaciju neki jezik, prava mješalina koju ti nepoznaješ, jer ni nalik tvom dalmatinskom jeziku... Nemirnom popu, čevrljavom učitelju kad ti o krovatstvu počme klepati, pokaži toljagu i reci: odlazi nesrećo, mi smo Dalmatinci!⁴⁰

Proglas je završio konstatacijom da primorski krajevi prosperiraju, a Dalmacija, koja je najljepša od svih primorskih pokrajina, ne napreduje. Za to najveću krivnju snose dalmatinski zastupnici. Ovaj proglas pokazuje sukob sukoba između talijanske i hrvatske strane u Dalmaciji. Boxich je veoma jednostavno i plastično predstavio temeljene postavke prijepora. Prva je teza socijalna, težak je u iznimno teškom položaju, a hrvatski zastupnici nisu mu pomogli. Suprotstavlja se stari autonomaški mitološki konstrukt o sretnom, bogatom i beskonfliktnom društvu mletačke i predmoderne apsolutističke austrijske Dalmacije, koji je u suprotnosti s oporom zbiljom. Ta nova zbilja posljedica je hrvatskoga političkog pokreta. Dapače, na težaka su stavili financijski teret održavanja škola. Dalmatinsko pučko školstvo bilo je u teškoj financijskoj situaciji jer je prema austrijskim zakonima teret financiranja pučkih škola padao na pokrajinu i općine. Kako je Dalmacija bila iznimno nerazvijena pokrajina, i razmjerno ograničeni razvoj školstva teško je opterećivao lokalne proračune. No Boxich u proglasu ne spominje da je to problem sustava, nego za to optužuje hrvatske zastupnike. Pritom je pozitivnu i modernizacijsku činjenicu širenja pučkoga školstva prikazao seljacima kao negativnu stvar, a postojanje i osnivanje gradskih škola nije osudio. U nastavku proglasa

³⁹ “Pažanima”, *Dalmatinski glas*, br. 1, 6. 6. 1911.

⁴⁰ “Na izbore!”, *Dalmatinski glas*, br. 3, 12. 6. 1911.

jasno je naglasio što je problem škola – širenje “nepoznatoga” jezika (standardna verzija hrvatskoga jezika) koji, navodno, dalmatinski seljak ne razumije. Kako je standardizacija jezika jedna od osnovnih poluga u procesu nacionalne integracije, uvođenje hrvatskoga standardnog jezika u dalmatinske škole bio je žestoki udarac talijanskim idejama negiranja hrvatstva u Dalmaciji.⁴¹ Budući da su učitelji⁴² uz svećenike⁴³ bili nositelji procesa hrvatske nacionalne integracije u seoskom dijelu Dalmacije, razumljiv je oštar napad Boxicha na njih. U tom kontekstu spominju se prijetnje uporabe fizičkoga nasilja (toljaga).⁴⁴

Prema hrvatskim izvorima, Boxich je 14. svibnja održao u Zadru predizborni skup za seljake iz okolice grada. Prema *Hrvatskoj kruni*, bilo je pedesetak “crvenkapa” (izraz za seljačko muško stanovništvo koje je nosilo tradicionalne crvene kape), kojima se najprije obratio načelnik Ziliotto “liepom hrvatštinom dok na tribunalu težačke kape brani talijanski (ćoravi narode)”. I Boxich se obratio na hrvatskom tvrdeći da je car raspustio Carevinsko vijeće jer zastupnici nisu prihvatili proračun koji je trebao osigurati milijune za Dalmaciju, a osobito za zadarsko područje. Predstavlja sebe bogatim, što je *Kruna* zajedljivo popratila primjedbom da je to postigao “Perlinijevom prćijom”, misleći pritom na to da se oženio Francescom Fanny Perlini, zadarskom bogatunkom. Zbog toga on treba otići u Beč i boriti se za dalmatinske interese. Navodno je Boxich rekao da Dalmacija ima dvije granice: jedna je Velebit, a druga prema Italiji, te “mi ni tamo i amo ne smidemo težiti nego imademo raditi za dalmatinsko pravo naše Dalmacije. Ja sam Sinjanin, s toga želim da budemo Dalmatinci”. Navodno je na te njegove riječi jedan seljak uzviknuo da popovi zato što nisu oženjeni ne znaju prave potrebe ljudi, za razliku od Boxicha. Nakon toga, drammatizira *Kruna*, nastupila je konsternacija među “doktorima”, aludirajući na

⁴¹ Glede odnosa prema jezičnom pitanju, karakterističan je njegov članak “Il suggello croato” iz 1909., kada je prilikom bečkoga dogovaranja o Jezičnoj naredbi Boxich u svojem oštroj stilu napao vladu i obvezao dalmatinske Talijane na ogorčenu borbu prijeteći mobilizacijom i senzibilizacijom javnoga mišljenja u Italiji i cijeloj Europi. *Risorgimento* (Zadar), br. 18, 12. 2. 1909.

⁴² U Lukoranu, koji je imao jaku struju naklonjenu talijanskoj općinskoj upravi, upravo je učitelj Ivan Deletis bio na udaru Talijanske stranke. Optužili su ga da širi pravašku ideologiju i da je došao ometati njihov skup u mjestu. Prema Deletisu, on je slučajno bio u krčmi u vrijeme predizbornoga skupa. Navodno je bio vani, u dvorištu, pa je na nečiji poziv da uđu u krčmu on ušao te su mu odmah pristupili dr. Ziliotto i dr. Boxich s pitanjem je li voljan slušati njihov skup. On zna da im nije bio poželjan jer nisu mogli varati narod kao na izborima 1907. godine. “Dopis iz Lukorana”, *HK*, br. 50, 3. 6. 1911.

⁴³ Kombinacija djelovanja učiteljstva i svećenstva najbolje je vidljiva na primjeru Bibinja, jake pravaške utvrde u neposrednoj blizini Zadra. Uoči izbora, u noći 12./13. lipnja, organizirana je bakljada. Već je u 4 ujutro organizirana sv. misa, a nakon toga je povorka od 160 birača predvođena mjesnim župnikom don Markom Sikirićem i učiteljem Tomom Bulićem, okićena hrvatskom trobojnicom, pješke otišla na glasanje u Zemunik. Na Babindubu, na putu prema Zemuniku, spojili su se s pravaškim glasačima iz Sukošana, koje je predvodio njihov župnik Ugo Basioli. “Veselje u zadarskoj okolini”, *HK*, br. 58, 4. 7. 1911.

⁴⁴ Politički su protivnici preko splitskoga *Našeg jedinstva* optuživali Boxicha da on piše tekstove u *Dalmatinskom glasu*, a ne urednik Vid Stojan, što je s talijanske strane demantirano. No u javnom životu grada Zadra nismo nailazili na ime Vida Stojana, što upućuje na mogućnost da je navedena osoba bila samo nominalni urednik. “Stari grijehnik”, *Dalmatinski glas*, br. 5, 23. 6. 1911.

titule talijanskih gradskih predstavnika. Da bi razbio nelagodu, Boxich je viknuo da su popovi krivi što je povećan pokrajinski prirez za 13%. Povećanje pokrajinskoga prireza bila je ozbiljna politička optužba u siromašnoj pokrajini, pa ga je *Kruna* na kraju članka nastojala demantirati dodajući "Opazku": "Spominje li se velika glava Božićeva kako je zastupnik Prodan i družina uz sve sile nastojao, da se spomenuti pokrajinski prirez ne poveća? Znade li mudra glava, da je isti dr. Ziliotto i njegova družina dao podpuno pravo zastupniku Prodanu, dočim su stari grješnici (narodnjaci) i naprednjaci uz Srbe glasovali povišenje prireza? Molim gospodina doktora, da ne prodaje rog za svieću našim težacima."⁴⁵

Na predizbornom govoru u Škabrnji pravaš don Šime Lukić istaknuo je da je Boxich na sudu izjavio da je bezvjerac, što je bila teška optužba u seoskom dalmatinskom društvu, gdje se javno prakticiranje religioznosti podrazumijevalo, te upitao nazočne hoće li glasati za takva čovjeka.⁴⁶

Narodnjaci su preko raznih kanala pokušavali promovirati vijest da su "talijanaši" rekli da bi radije u drugom krugu dali potporu Prodanu nego Borelliju, što je, navodno, izjavio Boxich na predizbornom skupu u Zemuniku. Takvo insinuiranje da je Prodan omiljeniji kod "narodnih neprijatelja" ponukalo je Prodana da iskaže primjerima svoju i pravašku nacionalnu pravovjernost spram zadarskih Talijana:

... Svak zna, da talijanaši ne trpe vlč. Prodana i da *Dalmata* i *Risorgimento* pišu proti njemu upravo nevjerovatne žuci i prostotom. U preko 30 god. svog rada vlč. Prodana doživljavao je od talijanaša samo pogrde i poniženja, dočim su Ivčevići, Borelli, Biankini, Alačevići i drugovi (političari Hrvatske stranke, op. a.) išli s talijanašima pod ruku. A *Risorgimento*, Boxichev list, pred samih para dana uzhitom je pozdravio (u uvodniku?) fuziju demokrata i utvaraša pozdravljajući u njoj i za talijanaše boljih dana. A koliko je talijanašima simpatičan naš kandidat vlč. Prodan, to nam potvrđuje naši čestiti Kaljani, kojima talijanaši prvak Michelangelo Luxardo (vlasnik najveće zadarske tvornice maraskina, op. a.) poručuje, da glasuju za svakoga samo ne za Prodana. Ovo je onaj isti Luxardo, koji je nakon prošlih izbora otpustio iz svog posla sve Kaljane koji su glasovali za Prodana.⁴⁷

⁴⁵ "Skupština talijanaša u Zadru", *HK*, br. 44, 16. 5. 1911. I narodnjački *Narodni list* konstatirao je da je Talijanska stranka u agitaciji napravila mimikriju i da više ne govori o Talijanima nego o dalmatinskoj narodnosti. "Dalmata", *NL*, br. 43, 31. 5. 1911.

⁴⁶ "Slavlje u Škabrnju", *HK*, br. 46, 23. 5. 1911.

⁴⁷ "Kako talijanaši rade za Prodana", *HK*, br. 51, 6. 6. 1911. i "Iz kotara zadarskog", *NL*, br. 43, 31. 5. 1911. Narodnjaci su nastojali difimirati Prodana na različite načine: da je prilikom izbora 1907. dobio 60 tisuća kruna od Franka, da od tada ima nepokrivene mjenice, da više voli zalijevati cvijeće u Zadru nego odlaziti na sjednice u Beč, da je njegov nacionalni rad u zadarskim selima katastrofalan, da je kao zastupnik u Carevinskom vijeću zaradio 24 tisuća kruna od dnevnica itd. "Raspis izbora", *NL*, br. 28, 8. 4. 1911.; "Pravaški kandidati", *NL*, br. 37, 9. 5. 1911.; "Zadar 20. V.", *NL*, br. 40, 20. 5. 1911.; "Položaj u zadarskom kotaru", *NL*, br. 41, 24. 5. 1911.; "Za hrvatstvo Zadra", *NL*, br. 46, 10. 6. 1911.

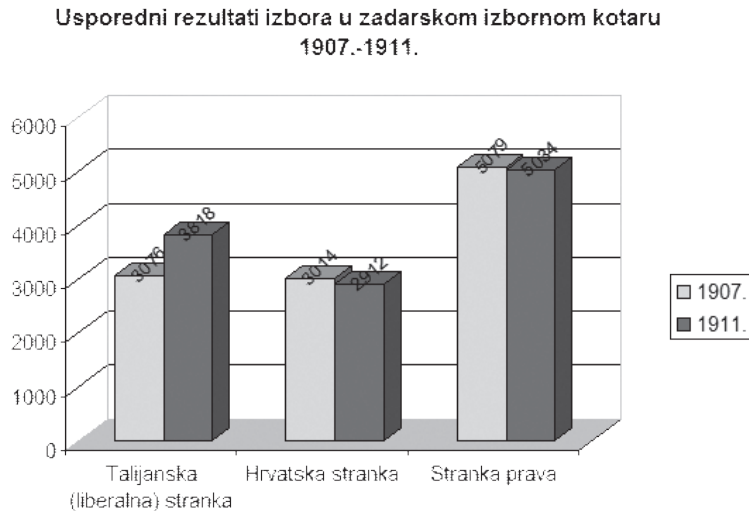
Izborni dan 13. lipnja prošao je tako u napetom ozračju, bilo je i incidenata na izbornim mjestima, a rezultati su donijeli relativnu pobjedu pravaškom kandidatu don Ivi Prodanu.

Tablica 1. Rezultati izbora za Carevinsko vijeće 1911. godine

Biračko mjesto	Prodan (pravaš)	Boxich (Talijanska stranka)	Borelli (Hrvatska stranka)
Rab	569	32	169
Pag	258	310	65
Novalja	251	25	71
Nin I	270	113	102
Nin II	285	110	251
Novigrad	193	104	733
Sali	594	1	5
Iž veliki	237	1	54
Molat	95	-	5
Zadar I	44	388	60
Zadar II	69	396	50
Zadar III	115	437	95
Zadar IV	56	383	44
Zadar V	59	430	62
Zemunik I	299	273	48
Zemunik II	300	205	49
Kali	676	145	125
Lukoran	84	414	13
Silba	225	31	51
Biograd I	189	5	410
Biograd II	164	5	450
Ukupno	5032	3818	2912

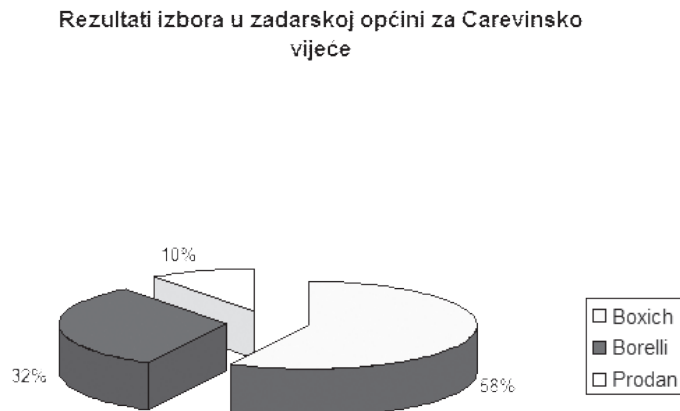
Komentirajući izborne rezultate, talijanska je strana pokazala oduševljenje porastom glasova u izbornom kotaru. Naime, 1907. talijanski kandidat načelnik Ziliotto dobio je ukupno 3076 glasova, a Boxich gotovo osamsto glasova više.

*Graf 1. Usporedni rezultati izbora u zadarskom izbornom kotaru 1907. i 1911. godine*⁴⁸

Talijanska je stranka osobito bila oduševljena činjenicom da je osvojila većinu u zadarskoj općini. Prema izbornim rezultatima za Carevinsko vijeće koji se odnose na zadarsku općinu, Boxich je osvojio 3071 glas, Prodan 1707, a Borelli 546 glasova.

*Graf 2. Rezultati izbora za Carevinsko vijeće u zadarskoj općini*⁴⁹

⁴⁸ "La cronaca elettorale", *Il Dalmata*, br. 48, 17. 6. 1911.

⁴⁹ "Velika naša pobjeda", *Dalmatinski glas*, br. 4, 16. 6. 1911.

S talijanske je strane utvrđeno da grad Zadar nije nestao u “moru hrvatstva”⁵⁰, a da je općina Zadar i dalje čvrsto u talijanskim rukama. Prema podacima s talijanske strane, Boxich je dobio osobitu potporu u mjestima Ugljan, Lukoran, Sutomišćica, Poljana, Petrčani, Bokanjac, Stanovi, Murvica, Smoković, Biljane i Crno. To su sve sela u neposrednoj okolici grada, pa je utjecaj vlasnika zemlje, zadarskih Talijana, bio najveći. I sela sa srpskom većinom (Smoković i Biljane) koja su nešto dalje od grada glasala su za talijanskoga kandidata. Pod vodstvom zadarskoga pravoslavnog posjednika Mitra Medovicha glasao je dio seljaka za Boxicha. U Poličniku je Remigio Trigari, vlasnik zemlje i zadarski plemić, doveo 87 birača za Boxicha. Treba naglasiti da je Boxicheva promidžba imala rezultate i u mjestu Pagu, gdje je ovaj put ostvario relativnu većinu, tj. dobio je gotovo dvjesto glasova više nego Ziliotto na izborima 1907. godine.⁵¹

Kako u prvom izbornom krugu ni jedan kandidat nije dobio natpolovičnu većinu, proveden je drugi izborni krug između Boxicha i Prodana, u kojem je Prodan pobijedio bez borbe budući da je talijanski kandidat Boxich pozvao svoje birače na izbornu apstinenciju, smatrajući da nema šansu za pobjedu protiv samo jednoga hrvatskog kandidata.⁵²

Rezultati izbora za zadarski izborni kotar mogu se dvojako tumačiti. Prvo, Stranka prava je pobijedila, i to nedvojbeno. Hrvatska stranka, pored financijske i institucionalne premoći nad Strankom prava, nije uspjela naći put do hrvatskih glasača, dapače, nije mogla računati ni na potporu srpskih glasača usprkos javno proklamiranoj politici suradnje. S druge strane, i pored iznimne brojčane premoći hrvatske strane u izbornom kotaru, talijanska je strana i dalje mogla privući veliki broj izvangradskih birača (njih barem 1500), i to unutar hrvatskoga i srpskoga korpusa, što govori o nedovršenom procesu u prvom redu hrvatske nacionalne integracije. Tome je pogodovala činjenica da je talijanska strana mogla upotrijebiti golemu moć vlasnika zemlje u zadarskoj okolici. To što je talijanska strana osvojila većinu glasova u zadarskoj općini premda nije činila više od 30% stanovništva bitno je utjecalo na lokalnu zadarsku politiku.

Odmah po završetku izbora za Carevinsko vijeće održali su se redoviti općinski izbori. U zadarskom slučaju hrvatska strana zbog kurijalnoga izbornog sustava nije mogla računati na pobjedu u I. (veleporeznici) i II. (srednji porez) kuriji, a borba je bila moguća za III. kuriju (poreznici koji plaćaju manje od 5 kruna poreza godišnje). Dapače, hrvatskoj strani trebala je ići na ruku promjena izbornih kotareva za III. kuriju, koja je preustrojena u gradski izborni kotar sa pet mandata i četiri seoska izborna kotara koji su nosili sedam mandata. Takav preustroj naišao je na oštru osudu talijanske strane i shvaćen je kao izravno pogodovanje hrvatskoj strani, što je postignuto uz suradnju Namjesništva i

⁵⁰ “Elettori della città di Zara!”, *Il Dalmata*, br. 48, 17. 6. 1911.

⁵¹ “Velika naša pobjeda”, *Dalmatinski glas*, br. 4, 16. 6. 1911.

⁵² Odmah po dobivanju izbornih rezultata, Talijanska stranka pozvala je svoje birače na apstinenciju u drugom izbornom krugu. “La cronaca elettorale”, *Il Dalmata*, br. 48, 17. 6. 1911.

Zemaljskoga odbora.⁵³ Zanimljivo je napomenuti da su upravo u III. kuriji, koja okuplja najsiromašnije slojeve društva, iz Talijanske stranke bili predloženi najugledniji pripadnici: u I. izbornom kotaru Girolamo Boxich zajedno sa zadarskim načelnikom Ziliottom, a u II. izbornom kotaru u Lukoranu Demetrio (Mitar) Medovich (veleposjednik) i dr. Eugenio Rolli (liječnik). Kao što je rečeno, Boxich je poražen na izborima za Carevinsko vijeće, ali je ostvario relativnu pobjedu u zadarskoj općini. Jasno je iz rezultata izbora da je jačanje hrvatskoga pokreta u zadarskoj okolici doživjelo kulminaciju između izbornoga ciklusa 1907. – 1911. te je nastupio zastoj i pregrupiranje talijanske strane. To pokazuju i rezultati popisa pučanstva, kada je došlo do zaustavljanja pada talijanskih govornika, dapače, njihov broj je lagano porastao. *Dalmatinski glas*, koji je počeo izlaziti prije izbora za Carevinsko vijeće, a prestao izlaziti nakon općinskih izbora, i ovaj je put iskorišten za predizbornu kampanju. Upravo je Boxichev lik bio predmet najveće pozornosti novina. Novine se obraćaju isključivo biračima III. kurije i ne pokušavaju djelovati među bogatijim slojevima I. i II. kurije, za koje promidžbu provode ostale novine na talijanskom jeziku. Očito je optužba da je Boxich bezvjerac koju je pronijela pravaška *Kruna* smatrana velikim krimenom te se *Dalmatinski glas* potrudio naglasiti da je Boxich veći katolik od don Ive Prodana. Novine su se obratile glasačima na štokavskoj ikavici, jeziku hrvatskoga seljaka u kopnenom dijelu općine:

A poznaš li dra Boxicha! Po onomu što govoru njegovi prijatelji i neprijatelji, on je najvrjedniji ličnik što ga ima u Dalmaciji a i vani je poznat. Ali to je još malo. Jesi li ti bija koji put u njega za ličiti se? Kako postupa on sa svojim bolestnicima? Ka otac, ka brat! Njegov lipi način, njegove ljubezne riči nisam čuja nikada iz jednoga popa. Ko da se god približi dru Boxichu mora da se zaljubiti u njega, on sa svakim jednako postupa, najvišom osobom i najnižim težakom. Pa njegovo dobro srce, njegova darežljivosti! Vidiš ja bi htija imati sve novce što nije htija primiti od svojih bolestnika koji su siromasi pa ti se kunem da bih bila gospodin. On ima lipo imanje ali sasvim tim on radi od jutra do večera a po noći ustaje iz svoje postelje da trči k postelji bolestnika.⁵⁴

Girolamo Italo Boxich izabran je u gradu zajedno sa četvoricom ostalih kolega s ukupno 1746 glasova. Treba primijetiti da je jačanje talijanske pozicije u općini bilo vidljivo i po broju glasova. Naime, na općinskim izborima 1896. Talijanska stranka dobila je 1748 glasova, 1899. dobila je 1801 glas, za šest godina (1905.) taj rast bio je još veći te je dobila 3002 glasa, a na izborima 1911. dobila je 4187 glasova ili oko 1100 glasova više nego na prethodnim izborima.⁵⁵

⁵³ “Una decisione lesiva. Il frazionamento del terzo corpo”, *Il Dalmata*, br. 6, 21. 1. 1911.

⁵⁴ Zanimljivo je primijetiti da se ova pohvala Boxichu odvija na “pogrešnom” dijalektu, tj. u razgovoru između Prečanina i Kaljanina s otoka Ugljana, čiji je govorni dijalekt čakavica, a ne štokavska ikavica, što je u zadarskom kraju bila općepoznata činjenica. I navedena štokavska ikavica više sliči splitskoj nego zadarskoj ikavici. “Razgovor između Prečanina i Kaljanina”, *Dalmatinski glas*, br. 7, 14. 7. 1911.

⁵⁵ “Naši općinski izbori”, *Dalmatinski glas*, br. 8, 28. 7. 1911.; “Elezioni comunali”, *Il Dalmata*, br. 59, 26. 7. 1911.

Rascjep 1912. godine

Zajedništvo vodstva stranke i Boxicha nije bilo dugoga vijeka. Za manje od godinu dana, sredinom 1912., otvoreno su se sukobili radikalniji dio političke elite i glavni dio stranke. Razlozi su bili političko-ideološke prirode. Naime, zadarski načelnik Ziliotto, kao prva osoba glavnoga grada Dalmacije, u svojem je političkom djelovanju morao nastupati izrazito oprezno i lojalno spram vlasti. Zbog svojega je položaja “morao” biti članom mnogih organizacija koje su imale i opće pokrajinsko značenje. Kao što je napomenuto, malobrojnost talijanske zajednice u Dalmaciji prisiljavala je stranačke vođe da nastupaju izrazito umjereno i povremeno oportunistički spram vlasti. U takvu kolopletu odnosa Ziliotto je, kao načelnik glavnoga grada, sudjelovao u radu odbora za organiziranje Euharistijskoga kongresa (postao je članom odbora u svibnju 1912.) i bio član *Flottenvereina* (Flotnoga saveza). Članstvo u oba odbora značilo je priličan sukob s osnovnim postulatima politike dalmatinskih Talijana, osobito onoga radikalnijeg dijela. Euharistijski kongres bio je pokušaj Katoličke crkve s kraja XIX. i početka XX. stoljeća da preko vjerskih manifestacija na organiziran i nadasve masovan način mobilizira laički element u društvu. Takva događanja trebala su pokazati moć i utjecaj Katoličke crkve pred sve jačim napadima liberalizma u javnosti. Za 1912. bio je organiziran Euharistijski kongres u Beču. Pritom su sve austrijske biskupije organizirale lokalne odbore za pomoć pri organizaciji skupa. Upravo u jednom takvom lokalnom zadarskom odboru članstvo je imao Ziliotto u svojstvu zadarskoga načelnika. Što se tiče *Flottenvereina*, austrijske vojne i civilne vlasti poticale su sakupljanje novčanih sredstava dobrovoljnim priložima građanstva za austrougarsku ratnu mornaricu. Usto su u većim gradovima podupirale lokalne organizacije koje su, osim skupljanja novčanih priloga, imale za cilj jačanje vojno-pomorske propagande i poticanje “lojalnoga austrijskog duha” među stanovništvom te pokazivanje da jadranska obala nije talijanska.⁵⁶ Zašto je članstvo u ta dva odbora izazivalo kontroverziju, pa i odbojnost u talijanskoj političkoj javnosti? U vezi s Euharistijskim kongresom problem je bio u načelnom stavu prema Katoličkoj crkvi u primorskim dijelovima Monarhije. S jedne se strane Talijanska stranka “kitala” liberalnim nazivom koji je podrazumijevao odvojenost Crkve od države i smanjivanje utjecaja Katoličke crkve na javni život. S druge strane, još veći prijepor bila je uloga Katoličke crkve u međunacionalnim odnosima/sukobima. Katoličko svećenstvo u primorskom dijelu Austro-Ugarske Monarhije bilo je najveći oslonac i promotor hrvatskoga i slovenskoga nacionalnog pokreta, što je izazivalo sukobe s talijanskom stranom. Tom odnosu Katoličke crkve prema primorskim Talijanima zasigurno nije pomagalo što je formirana talijanska država te papinsko “vatikansko sužanjstvo”, što se često isticalo u katoličkim krugovima. Za *Flottenverein* se razlozi protivljenja nisu mogli javno isticati,

⁵⁶ O kronologiji sukoba između Boxicha i Milcovicha protiv Ziliotta vidi: Ludovico Milcovich, Girolamo Italo Boxich, *Lettera*, Znanstvena knjižnica u Zadru, Zadar, (nakon 7. listopada) 1912.

ali (iredentistička) postavka o talijanskim pokrajinama na istočnojadranskoj obali, što u takvu narativu proizvodi to da je Jadransko more *mare nostrum* ili nekadašnji mletački *Golfo di Venezia*, zasigurno nije činilo Flotni savez popularnim među talijanskim stanovništvom Monarhije.

Prvi nagovještaj sukoba bio je na sjednici u svibnju 1912. kada je Boxich zatražio raspravu o poslovanju općinske elektrane. Milcovich je, kao potpredsjednik stranke, 23. lipnja 1912. sazvao direkciju Uprave stranke s navedenim ideološkim prigovorima. Većina je potvrdila načelo liberalnosti i protivnosti *Flottenvereinu* te istaknula da vođa talijanske stranke, što je Ziliotto bio, ne treba biti član tih društava, ali s druge strane opravdavaju njegovo članstvo u odborima činjenicom da je on načelnik glavnoga grada. Protiv takve odluke reagirao je Boxich te je 17. srpnja uz navedene teme postavio pitanje (ne)aktivnosti stranke povodom navodnih kršenja Jezične naredbe na štetu talijanskoga jezika. Ziliotto mu je odgovorio u privatnom pismu, pobijajući njegove argumente. Nakon toga Boxich piše svojem istomišljeniku Milcovichu tražeći od njega, kao potpredsjednika stranke, da se o tome očituje Uprava stranke, a ne Ziliotto kao privatna osoba. Također je, u svojem stilu, Ziliottovo pismo nazvao “monstrumom”.⁵⁷ Boxich je želio staviti pitanje Ziliottova članstva u tim društvima na sjednicu općinskoga vijeća. Vladajuća općinska većina oko načelnika Ziliotta prekršila je statutarnu normu jer nije sazvala sjednicu u propisanom tromjesečnom roku, nego tek 13. rujna 1912. godine. To je bila tek četvrta sjednica općinskoga vijeća u gotovo četrnaest mjeseci. Za nju je bilo predviđeno 35 točaka, pa je trajala čak dva dana. Na početku sjednice odmah je započeo oštar sukob. Najprije je Boxich upozorio na nedopustivo dugo vrijeme između općinskih sjednica, na što mu je Ziliotto odgovorio da su u međuvremenu bili ljetni praznici. Nakon toga ga je Ludovico Milcovich upitao kako opravdava svoju ulogu u odboru za Euharistijski kongres. Na to mu je Ziliotto odgovorio da je on samo član lokalnoga odbora i da time ne krši liberalni osjećaj vijeća. Boxich ga je nakon toga pitao kako može biti član *Flottenvereina*, a Ziliotto je odgovorio da nije mogao odbiti članstvo u odboru. Boxich nije bio zadovoljan takvim odgovorom i zatražio je raspravu o tome. Odgovoreno mu je da nema rasprave povodom interpelacije, na što je većina u općinskom vijeću aplaudirala načelniku.⁵⁸ Nakon toga Boxich je nastavio govoriti te su pale “neke teške riječi sa strane Boxicha na račun načelnika”. Nakon zaključenja rasprave po svim točkama dnevnoga reda Milcovich i Boxich glasali su protiv. Dapače, Boxich je otvorio i novo pitanje, o gradskoj kanalizaciji.⁵⁹ Sukob se nije smirivao.

⁵⁷ *Isto*, 3.

⁵⁸ “Seduta comunale”, *Il Dalmata*, br. 74, 14. 9. 1912. *Il Dalmata*, koji je odražavao mišljenje općinske uprave, u raspravi s oponentima stranke polemizira o (ne)aktivnosti stranke glede kršenja Jezične naredbe, međutim ignorira ostala dva pitanja (Euharistijski kongres i *Flottenverein*). Vidi članak: “A tutela del nostro diritto linguistico”, *Il Dalmata*, br. 84, 19. 10. 1912.

⁵⁹ “Seduta comunale”, *Risorgimento*, br. 190, 26. 9. 1912. U istom je broju *Risorgimento* u uvodniku “Chiesa di stato” izrazito negativnim riječima opisao ulogu Crkve u društvu. Ona je protivnica napretka, liberalne i bilo kakve razvojne misli.

Na Boxichevo inzistiranje Uprava stranke sastala se 6. listopada te je ponovo naglasila načela stranke: borba protiv klerikalizma i *Flottenvereina*, ali je istovremeno dala potporu načelniku i predsjedniku stranke Ziliottu. Protiv te odluke glasali su Boxich i Milcovich, a jedino se Carlo de Hoerberth suzdržao od glasanja. Kao reakcija na takvu odluku Uprave stranke, Milcovich i Boxich sutradan (7. listopada) dali su ostavku na svoje vijećničke funkcije u zadarском općinskom vijeću i članstvo u stranci.⁶⁰ Nakon toga su odnosi između dviju grupacija postajali sve zategnutiji, s tim da će Desanti ostati na talijanskom pravcu do kraja života.⁶¹

To nije značilo da Boxich napušta politiku, dapače, do početka Prvoga svjetskog rata aktivno sudjeluje u svakodnevnom političkom životu grada te je, prema pisanju splitskoga *Naprednjaka*, vođa talijanske "ulice" u Zadru.⁶² Pisanje *Risorgimenta* dalje prati radikalnu crtu. U vezi s provođenjem Jezične naredbe, odlazak talijanskih zastupnika u Beč da upozore na navodna kršenja naredbe na štetu talijanskoga jezika list je osudio. Dapače, *Risorgimentu* se čini da su "naši ljudi otišli u Beč da raspiruju vrućinu hrvatskog prava na dimu krvi mučenika".⁶³ Boxichevu ostajanju na radikalnom pravcu proturječi izvješće austrijskoga Obalnog zapovjedništva iz 1917., gdje se tvrdi da je već uoči rata napravio politički zaokret. Imajući u vidu Boxichevu naglost i vehementnost, moguće je da je nakon izlaska iz Talijanske stranke u listopadu 1912. došlo do tog zaokreta još uoči rata.

Boxich u Prvom svjetskom ratu

Prateći dotadašnji ideološki i nacionalni razvoj Girolama Boxicha, može se zaključiti ravnomjernost u razvoju talijanske nacionalne identifikacije. Potekao je iz slavodalmatinske obitelji, tijekom školovanja u Zadru prihvatio ra-

⁶⁰ Milcovich, Boxich, *Lettera*, 3. Iako su se na sjednice Uprave stranke pozivali i urednici talijanskih novina Feoli (*Il Dalmata*) i Desanti (*Risorgimento*), ovaj put to nije bio slučaj s Desantijem, urednikom lista čiji je suvlasnik bio Boxich.

⁶¹ Roberto Ghiglianovich, neosporni autoritet u talijanskom pokretu i osoba s dobrim vezama u Italiji, smatrao je da Desanti ima dvojen smisao za politiku. Osuđivao je potporu talijanskih nacionalista Desantiju. Monzali, *Italiani di Dalmazia. Dal Risorgimento*, 256.

⁶² Ljubo Jurković, Kosta Milutinović, "Jugoslavenski nacionalno-revolucionarni omladinski pokret u Zadru (1910. – 1914.)", *Zadarska revija* 15 (1965), br. 1: 21. O Boxichevu (koleričnom) karakteru govori crtica iz kolovoza 1911. godine. Tada su se pripadnici Hrvatskoga sokola vraćali sa smotre u Zagrebu te su došli posjetiti Zadar. Formirali su kolonu na zadarskoj Novoj rivi, a na čelu kolone bio je odvjetnik dr. Josip Ljubić. Sam mimohod bio je popraćen velikim talijanskim demonstracijama u gradu. Nakon mimohoda je dr. Ljubić, kao i svako jutro, oko 10 sati otišao u kavanu "Centrale", gdje su mu pristupili dr. Hoerberth, dr. Milcovich i dr. Boxich i zatražili da napusti kavanu jer je uvrijedio osjećaje građana Zadra. U nastaloj prepirci netko je odostraga prišao Ljubiću i udario ga po glavi, pa je ovaj morao otići k liječniku. Kako su i dr. Hoerberth i dr. Milcovich bili odvjetnici, nedostatak staleške kolegijalnosti ogorčio je urednika *Narodnoga lista*, "Napadaj na dr. Ljubića" i "Prolaz sokolova", *NL*, br. 64, 12. 8. 1911.

⁶³ "Ne popolo, ne partito", *Risorgimento*, br. 203, 23. 1. 1913. Sam članak započinje u za *Risorgimento* klasičnom uvredljivom stilu: "I Croati della Dalmazia soffrono d'isterismo: sono cosi lunatici!..."

dikalnu talijansku opciju, što je obilježeno dodatnim srednjim imenom “Italo”, i u skladu s tim politički je djelovao. Dapače, pripadao je najvišim političkim krugovima dalmatinskih Talijana. Bio je aktivni sukreator političke scene i u gradu i u pokrajini. Prvi svjetski rat dovest će s vremenom do nevjerojatne promjene u političkom, pa i nacionalnom opredjeljenju. Objavom rata *Risorgimento* je trenutačno prestao izlaziti, a glavni urednik Raimondo Desanti bit će interniran početkom rata s Kraljevinom Italijom.

Odmah na početku rata, 30. srpnja 1914., Boxich se kao dobrovoljac-liječnik prijavio u zadarski Crveni križ, gdje je radio u novoformiranoj vojnoj bolnici (preko puta današnje zgrade Županije) i na tom mjestu ostaje do 1. studenoga 1914. godine. Već sutradan postaje liječnik vojne jedinice Obalne zaštite u Zadru te na toj funkciji ostaje do kraja siječnja 1915. godine. Od 1. veljače 1915. do 25. svibnja iste godine glavni je liječnik 23. pukovnije sa sjedištem u Zadru. Od 26. svibnja do 16. kolovoza 1915. liječnik je vojne bolnice u Livnu, nakon čega se vraća u Zadar i ponovno je do 14. svibnja 1916. glavni liječnik odjela Obalne zaštite. Nakon toga je od 15. svibnja 1916. glavni liječnik Obalnoga zapovjedništva (*Küstenschutzkommando Dalmatien Nord*) u Zadru.

No pravi obrat nastupa u studenome 1917. godine. Obalno je zapovjedništvo 3. studenoga predložilo Boxicha za vojno odlikovanje, gdje se ističe da je “bio dobrovoljac od početka rata. Bio je savjestan, odan i imao je jednak profesionalan pristup prema običnim vojnicima i časnicima”. Vojnom je procedurom o tome obaviješten zapovjedajući general (*Kommandierender General*) u Sarajevu, u vojnom smislu nadležan i za Dalmaciju, koji traži mišljenje Namjesništva. Namjesnik Attems 29. studenoga prosljeđuje taj upit Francescu Simonelliju, zadarskom kotarskom poglavaru, koji 9. prosinca izvješćuje “da s moje strane nema zaprijetka proti odlikovanju gore imenovanog”. Šok je za Simonellija morao biti tim veći jer je on, iako lojalan austrijski službenik, bio i jasnih talijanskih nacionalnih osjećaja, što je bio jedan od razloga zašto su ga talijanske okupacijske vlasti ostavile na toj dužnosti i nakon rata. U samoj molbi Obalnoga zapovjedništva piše da je “prije izbijanja rata bio član Talijanske radikalne stranke u Zadru, bio je dosta aktivan u njoj, ali je neposredno prije rata napravio zaokret i pri izbijanju rata stavio se na raspolaganje”.⁶⁴

Takav prijedlog imenovanja za odlikovanje morao je izazvati konsternaciju unutar zadarske talijanske zajednice. Međutim nije samo odlikovanje bilo sumnjivo zadarskim Talijanima. Odmah na kraju rata izriče se jasna optužba da je Boxich bio politički sumnjiva ponašanja i da je surađivao s austrijskim vojnim vlastima i tajnom službom. Zbog tih razloga formira se 29. studenoga 1918. poseban Sud časti kojem je predsjedao Luigi Bonetti, pravni savjetnik koji je trebao istražiti optužbe protiv “izdajničkoga” Boxicheva ponašanja. Sud je nakon mjesec dana vijećanja i ispitivanja svjedoka donio podugačku presudu kojom je oslobodio Boxicha od optužbi. Sud časti pokušao je rekonstruirati njegovu ulogu u ratu. Ustvrdio je da je Boxich na početku rata stavljen u službu

⁶⁴ Čitav slijed oko prijedloga odlikovanja vidi u: HR-DAZD-88-PSN, sv. 704, br. 5059/1917.

Crvenoga križa kao i ostalo zdravstveno osoblje u Zadru. Tu se ponašao požrtvovno i profesionalno, što mu je povećalo ugled među vojnim časnicima.⁶⁵ On nije napustio Dalmaciju kada je počeo rat s Italijom kao dosta drugih talijanskih domoljuba. Njemu je bilo tim teže jer je sumnjao da je pod policijskim nadzorom. Po izbijanju rata s Italijom upućen je u Livno, gdje je organizirao vojnu bolnicu. Na inzistiranje zapovjednika Noltscha, što su osobno poduprli grof Attems i grof Thun sa suprugama, vraćen je iz Livna i, kao rijetki civil, postaje liječnik Vojnoga zapovjedništva. Zapovjednik žandarmerije Neubauer, nakon provjere, dao je tada također pozitivno mišljenje o tome. Sud časti zauzeo je stajalište da su spomenuti vojni i civilni dužnosnici željeli učiniti uslugu i čast Boxichu, a da on to nije tražio. Bitno je napomenuti da je Neubauer sastavio tajno izvješće o iredentizmu u Dalmaciji koje je u trenutku rada Suda časti bilo poznato talijanskoj javnosti. Činjenicu da u izvješću nije apostrofirao Boxich Sud je protumačio time da je Neubauer štitio sebe budući da mu je Boxich bio prijatelj. Dapače, kao vođu radikalne stranke spominje Milcovicha, a ne Boxicha, zbog iznimnih zasluga prema državi. Iz toga je nastala optužba da je bio suradnik vojne obavještajne službe, za što Sud smatra da nema izravnih dokaza. Kako je Boxich tijekom rata postao uniformirana osoba, morao se ponašati prijateljski prema vojnim časnicima. No on nikada nije zaniijekao svoje talijanske osjećaje nego ih je, dapače, javno iskazivao. Pred Sudom su mišljenje iskazali bivši časnici, obični vojnici, svećenici i plemići, talijanski i hrvatski građani i svi su kategorički odbili optužbe da je kao mobilizirana osoba držao zdravice u čast Austrije ili njezinih pobjeda. Ističu, nasuprot tome, da je znao javno isticati talijanstvo, da je izbjegavao vojne povorke u čast austrijskih pobjeda i da je oslobađao zdrave dalmatinske Talijane od mobilizacije.

Za optužbu za suradnju s austrijskom vojno-obavještajnom službom Sud časti istaknuo je da je kapetan Neubauer prije rata bio zavarano izrazima lojalnosti zadarskih Talijana i da im je bio naklonjen te da je bio poznat po svojoj blagosti, ali da je nakon početka rata s Italijom postao istinski mrzitelj talijanstva. U pisanju izvješća o iredentizmu pomagao mu je činovnik Mayer. Osnova optužbe protiv dr. Boxicha izvještaj je od 22. veljače 1916., koji započinje riječima da “od jedne osobe talijanske narodnosti, koja je prije rata aktivno sudjelovala u političkom životu, uspio sam dobiti važna saznanja o iredentističkom pokretu u Dalmaciji”. Boxicha su pred Sudom ispitivali glede tog izvješća, gdje je on potvrdio da je jednom u šetnji zadarskim zidinama početkom 1916. Neubauer u razgovoru izložio kako on gleda na organizaciju Talijanske stranke. Prema Neubaueru, radikalni, u koje je ubrojio i Boxicha, organiziraju sportska događanja, literarne manifestacije, putovanja i sl., a umjereni dio stranke

⁶⁵ Boxich se do kraja rata bavio humanitarnim radom. Postoji vijest da je u svibnju 1918. izdavao potvrde za majke koje imaju problema s dojenjem te je na Voštarnici u staroj barutani otvoreno “Razdavaliste mlijeka” za stotinu djece. Majke su samo trebale dobiti njegovu liječničku potvrdu, pa bi dva puta tjedno dobivale mlijeko. Troškove “Razdavalista” pokrivao je Dalmatinski pokrajinski ured c. k. Austrijske zaklade za ratne udovice i sirote te skrbi za djecu i mladež. “Razdavaliste” je radilo u sklopu “Dječjega oporavilišta svete Ane”, *Smotra dalmatinska* (Zadar), br. 43, 29. 5. 1918.

suraduje s talijanskom vladom i vodi stranku. Navodno ga je upitao što misli o tome, a da je on na to rekao da to može biti tako. Boxich taj razgovor nije skrivao, nego ga je već sutradan ispričao u kavani. S druge strane, Neubauer je navodno izjavio da je napokon uspio natjerati Boxicha da progovori o tome kako funkcionira talijanski pokret. Nakon završetka rata gradom je prostrujala vijest da je Boxich osobno pisao prijave protiv dalmatinskih Talijana, što su policijski činovnici kategorički odbili kao neistinu. U presudi Suda časti stoji da je Boxich bio pet puta predložen za odlikovanje i da je svaki put odbijen, te da je početkom 1917. Boxich naveden među 41 dalmatinskim Talijanom za pokretanje postupka veleizdaje. Proces nije pokrenut samo zbog amnestije cara Karla. Zbog svih rečenih razloga oslobođen je optužbe za suradnju s austrijskom vojno-obavještajnom službom.⁶⁶

Međutim, pored navedenog stava Suda časti, treba naglasiti i činjenice koje govore protiv oslobađajuće presude. Osnovna je činjenica da Boxich, za razliku od ostalih poznatijih pripadnika Talijanske stranke, nije interniran niti je pobjegao u Italiju. Jedino je Ziliotto izbjegao takvu sudbinu, zbog svojega specifičnog položaja i ponašanja prije rata. Druga je činjenica da je bio predlagan za vojno odlikovanje i da je očito komunicirao s Neubauerom.⁶⁷ O stavu talijanske javnosti tijekom rata postoji svjedočanstvo Raimonda Desantija, njegova političkoga sudruga i suizdavača *Risorgimenta*:

Kad je buknuo rat, uslijed njegove molbe, primljen je kao kapetan liječnik u austrijsku vojsku, dok su njegovi drugi polazili na put u tabore interniranih. Jeli jedan poznati iredentista mogao postati oficir c. k. vojske bez dati konkretne dokaze svoje opakosti? Ne. Pak, tokom rata, on pobudi mnoge sumnje. Iza primirja, dr. Božić bi pozvan na opravdanje raznih tužaba, svih sramotnih, koje su išle od usta do usta proti njemu.⁶⁸

Jerko Božić nakon Prvoga svjetskog rata

Kraj rata za Božića⁶⁹ znači ogromnu prekretnicu. Prije rata bio je pronosirani nositelj radikalne talijanske ideje. Tijekom rata očito dolazi do preokreta,

⁶⁶ Iscrpno izvješće o političkom i društvenom djelovanju dr. Boxicha tijekom rata vidi u: "Comunicato. La motivazione del verdetto nella vertenza del dott. G. I. Boxich", *La voce dalmatica* (supplemento), br. 5, 18. 1. 1919.

⁶⁷ Čitavo Neubauerovo izvješće preveo je s njemačkoga na talijanski jezik i objavio Silvio Delich, *L'irredentismo italiano in Dalmazia secondo i documenti segreti della polizia austriaca* (Roma: Vita Italiana, 1925). Dokumenti su otkriveni prilikom preuzimanja Namjesništva krajem listopada i početkom studenoga 1918. godine. Javnost očito nije prihvatila stav Suda časti jer je na str. 10 spomenutoga izvješća uz osobu koja je informator rukom dopisano "dott. Girolamo Boxich", vidi primjerak u Znanstvenoj knjižnici u Zadru, signatura Misc.C 4281.

⁶⁸ "Jedan izrod", *La Dalmazia – La voce dalmatica* (edizione della provincia) (Zadar), br. 62, 12. 6. 1920.

⁶⁹ Nakon Prvoga svjetskog rata Girolamo Italo Boxich počeo će s vremenom koristiti hrvatsku verziju svojega imena, pa se dalje u tekstu za to razdoblje njegova života koristi hrvatska verzija.

a – što je još važnije – zadarska je javnost, ispravno ili ne, uočila tu promjenu. Stigma o tome da je izdajica talijanstva ubrzo će njegov život u gradu učiniti nemogućim. I pored oslobađajuće presude Suda časti, ubrzo su se organizirale demonstracije protiv njega. Sukob s vodstvom Talijanske stranke nastavljao se. Navodno ga je zadnji prijeratni talijanski konzul u Zadru D’Alia posjetio prije sredine siječnja 1919. u Zadru i dao mu potporu. Dapače, tražio je od Ziliotta i Natalea Krekicha da se pomire s njim, iako su ga oni sumnjičili da je surađivao s austrijskom vojno-obavještajnom službom. Prema hrvatskim izvorima, Božić je nastojao osnovati novu demokratsku stranku koja bi surađivala sa “Slavenima” Dalmacije. Smatrao je da osobitu pozornost treba posvetiti ekonomskim pitanjima Zadra, čija je gospodarska pozicija bila sve više ugrožena. Navodno je Božić nastojao okupiti niže socijalne slojeve u Zadru. Načelnik Ziliotto odbio mu je dati prostorije kazališta “Verdi” za politički skup.⁷⁰ Dodatni poticaj za djelovanje talijanskoga represivnog aparata dao je izjavom da Talijana nema izvan Kopnenih vrata (zadarskih vrata u današnjoj Foši). To je rekao u razgovoru s engleskim novinarom M. Baerleinom, kome je priznao “jugoslavenski” karakter Dalmacije i osudio postupanje “Ziliottove klike i okupacione vlasti s našim narodom”. Zbog toga je 8. lipnja 1919. interniran na tri mjeseca u Italiji.⁷¹ U novinstvu je to bila senzacionalna vijest jer je uhićen “talijanaš i poznati iredentista”. Navodno je rekao, prema zadarskim izvorima, jednom američkom časniku da stanovništvo grada čini jedna polovina Talijana, a da je okolica čisto jugoslavenska. Na upit kako je moguće da su Talijani imali vlast u općini, odgovorio je da je za to odgovoran austrijski sistem i talijanski novac. Nakon toga je pozvan na razgovor k admiralu Millu, zapovjedniku talijanskoga okupacijskog sustava u Dalmaciji, te je došlo do neugodna sukoba, nakon čega je interniran.⁷² U Italiji je bio interniran na Sardiniji, ali nije bio interniran predviđena tri mjeseca jer prema Millovu izvješću od 13. kolovoza 1919., a pritom se poziva na Cenzorni ured koji je presreo Božićevu razglednicu, trebao je otići u Rim naći se s predsjednikom vlade Nittijem. Božić piše i da bi se trebao vratiti u Zadar do kraja mjeseca. Millo upozorava Središnji ured za nove provincije (*Ufficio centrale per le nuove Provincie*) da je ta osoba izrazito opasna, pokvarena, inteligentna i obrazovana. Osim toga, protiv njega postoje razne glasine da je bio austrijski špijun, o čemu je predsjednik vlade već bio

⁷⁰ “Život u Zadru”, *Novo doba*, br. 9, 13. 1. 1919.; “Medju Talijanašima u Zadru”, *Novo doba*, br. 14, 18. 1. 1919.; “Opereta u Zadru”, *Novo doba*, br. 22, 28. 1. 1919. i “Nova stranka”, *Novo doba*, br. 35, 12. 2. 1919.

⁷¹ “Interniran dr. Boxich u Zadru”, *Novo doba*, br. 126, 11. 6. 1919.

⁷² “Još o uapšenju dr. Boxicha”, *Novo doba*, br. 127, 12. 6. 1919.; Luciano Monzali, *Italiani di Dalmazia 1914-1924* (Firenze: Lettere, 2007), 66. Zanimljivo je primijetiti da je i Milcovich, njegov predratni sudrug u radikalnom krilu Talijanske stranke koji je tijekom rata pobjegao u Italiju, ondje doživio svojevrstu političku metamorfozu. On je i dalje govorio da Zadar treba pripasti Italiji, ali je odrekao pravo Italiji na ostatak Dalmacije. Zbog tih stavova zadarski su Talijani organizirali demonstracije protiv njega. Prema hrvatskim izvorima, navodno je bio ranjen. U svakom slučaju, on će napustiti Zadar i otvoriti odvjetnički ured u Milanu. “Demonstracije po gradu”, *HK*, br. 3, 18. 1. 1919. i “Dr Milcovich”, *HK*, br. 4, 25. 1. 1919.

obaviješten u izvješćima od 21. lipnja i 2. srpnja 1919. godine.⁷³ Dapače, da bi pojačao dojam o Božićevu negativnom karakteru, Središnji ured upozorava na to da je on prekinuo sve odnose sa svojom obitelji, a da je oca obavijestio da živi s mladom Njemicom kao ljubavnicom. Otac je u pismima okarakterizirao ljubavnicu najcrnjim terminima, kao osobu koja uz Božića ima i druge ljubavnike.⁷⁴ No Millove intervencije, barem privremeno, nisu imale uspjeha jer Božića već tijekom kolovoza nalazimo u Rimu. Prema konfidentskom izvješću, on je tamo Guidu Ruggeriju iz Šibenika govorio da je tijekom internacije pisao Nittiju, objašnjavajući mu osobno i stanje u Dalmaciji, a da je nakon toga predsjednik vlade Nitti brzojavom zatražio njegovo oslobađanje. Prema Ruggerijevu izvješću, navodno je Božić vodio dugi razgovor s predsjednikom vlade. U tom razgovoru postignut je dogovor da se Božić vraća u Dalmaciju u ime vlade i uz njezino financiranje, gdje bi trebao provoditi promidžbu u smislu dogovora s Jugoslavenima na načelu da Italiji pripadne sjeverna Dalmacija do rijeke Krke, središnja Dalmacija (Šibenik, Trogir, Split) trebala bi se udružiti s Hrvatskom i Slovenijom u Dunavsku državu (*Stato danubiano*), gdje su sada naklonjeni Habsburgovcima, a južna bi se Dalmacija (Dubrovnik i Kotor) trebala ujediniti sa Srbijom. Alessandru Mosci iz Zadra također je potvrdio da se u ime vlade vraća u Dalmaciju i da će ga primiti sam kralj.⁷⁵ Koliko je ta priča realna, trebalo bi dodatno istražiti, ali, u svakom slučaju, to nije prihvaćeno među zadarskim Talijanima i okupacijskim vlastima. Prilikom povratka iz internacije 11. rujna 1919. na obali ga je dočekala neprijateljski orijentirana svjetina te je do kuće mogao doći samo uz pomoć žandarmerije i vojske.⁷⁶ Početkom listopada definitivno odlazi iz Zadra zajedno s ljubavnicom u Anconu i trebao je nastaviti u Bolognu k prof. Murriu. U Zadru je prije toga zatvorio svoju ordinaciju. Millo je sada Božića okarakterizirao kao “talijanskoga otpadnika” (*italiano rinnegato di Zara*) uz preporuku da bude praćen.⁷⁷ Ipak, nije otišao u Bolognu nego u Rim, gdje u veleposlanstvu Kraljevstva SHS uzima putovni-

⁷³ Ufficio per le nuove Provincie, br. 6112, 13. 8. 1919. Treba naglasiti da je Središnji ured za nove provincije imao izniman položaj unutar talijanske državne strukture jer je bio izravno podređen Predsjedništvu Ministarskoga vijeća (*Presidenza del Consiglio dei Ministri*). Ured je imao poseban dosje o “Boxich dott. Italo – Ex internato Dalmata”.

⁷⁴ Ufficio per le nuove Provincie, br. 33999, 15. 8. 1919.

⁷⁵ Ufficio per le nuove Provincie, bez oznake broja i nadnevka.

⁷⁶ Pri opisu Božićeva povratka u Zadar napominje se da je “ogromna većina pučanstva” gledala veoma negativno na njegovo ponašanje tijekom Prvoga svjetskog rata. U trenutku pristajanja broda navodno je jedan “stari hrvatski fratar” uzviknuo Božiću na hrvatskom “Živio!”, što je dodatno uzburkalo strasti. U članku piše da je Božić bio konfiniran, a ne interniran. Razlika nije mala, jer internirana osoba ide u logor, a konfinirana je osoba slobodna te joj je određeno boravište koje ne smije napuštati. “Il fatti di giovedì”, *Corriere della Dalmazia* (Zadar), br. 22, 13. 9. 1919. Urednik novina bio je Gaetano Feoli, urednik predratnoga *Il Dalmate*. Feolijevo izvješće potvrđuje i Millo u svojem brzojavu Središnjem uredu za nove provincije od 11. rujna 1919., u kojem kaže da je “Talijan jugoslavenskih osjećaja”. Ufficio per le nuove Provincie, br. 6884, 11. 9. 1919. O tome je talijansko Vrhovno vojno zapovjedništvo obavijestilo i Ministarstvo unutarnjih poslova. Ufficio per le nuove Provincie, br. 494, 19. 9. 1919.

⁷⁷ Ufficio per le nuove Provincie, br. 8032, 3. 10. 1919.

cu i odlazi u Zagreb.⁷⁸ Božić je prešao u državnu službu nove države te je bio liječnik u službi zagrebačke direkcije državnih željeznica, u kojoj će postati i voditelj toga odjela. Jedno će vrijeme raditi u Beogradu te u Cetinju (Crna Gora) kao ravnatelj bolnice. Usto je obnašao dužnost inspektora Ministarstva narodnoga zdravlja, zasigurno do svibnja 1926., kada je s napunjenih 55 godina umirovljen.⁷⁹ Istovremeno je imao liječničku ordinaciju u rodnom Splitu, i to sigurno prije veljače 1925., kada nalazimo prvu informaciju o tome.⁸⁰ U isto vrijeme nalazimo vijest iz Splita da je imenovan za šefa pomorskoga saniteta. U Splitu ostaje sljedećih trinaest godina, a u kolovozu 1938. ponovo se preselio u Zagreb te je otvorio ordinaciju u Draškovićevoj ulici.⁸¹

Priča o Božiću nastavlja se kao i njegova metamorfoza. Prvi javni spomen njegova djelovanja nalazimo uskoro u svibnju 1920. godine. Tada je umro Leonida Bissolati, talijanski političar, član Socijalističke stranke koji je bio protiv talijanskih pretenzija prema istočnoj obali Jadrana. Povodom njegove smrti Božić je napisao nekrolog u kojem je istaknuo da Bissolati u “pokretu Jugoslavena vidio je isti biološki pojav, po kojemu se stvorila Italija”. Božić je taj članak napisao na talijanskom za list *L'Adriatico Jugoslavo*⁸², a uz odobrenje autora objavljen je u splitskom *Novom dobu*, koje je uređivao Vinko Kisić, njegov znanac iz Zadra i bivši glavni pomoćnik Jurja Biankinija, urednika *Narodnoga lista*. U članku stoji da Božić tada živi u Zagrebu.⁸³ Tekst je objavljen u listu izrazito jugoslavenskoga integralističkog pravca, što upućuje na Božićev budući politički razvoj. Taj je Božićev postupak izazvao ogorčenje Raimonda Desantija, njegova predratnoga političkog prijatelja i suizdavača *Risorgimenta*. Pišući o Božićevu nekrologu Bissolatiju, Desanti kaže:

⁷⁸ Škarica, “Zadarski liječnici”, 162; “Jedan izrod”, *La Dalmazia – La voce dalmatica*, br. 62, 12. 6. 1920.

⁷⁹ “Pensionisanja”, *Novo doba*, br. 121, 27. 5. 1926.

⁸⁰ Objavljena je kratka crtica o njegovu radu u ambulanti na adresi Ulica 11. puka br. 2. “Dr. Jerko Božić”, *Novo doba*, br. 30, 6. 2. 1925. Božić je sljedeće godine, u veljači 1926., premjestio svoju ambulantu za unutrašnje bolesti u kuću Karaman u Nodilovu ulicu br. 1. “Jerko Božić”, *Novo doba*, br. 32, 9. 2. 1926.

⁸¹ “Dr. Jerko Božić”, *Novo doba*, br. 201, 27. 8. 1938. U citiranom članku o Jerku Božiću u *Hrvatskom biografskom leksikonu* nalazi se tvrdnja da je Božić živio u Splitu od 1927. do 1937. godine. Ta tvrdnja ne odgovara vremenu djelovanja njegove ambulante u Splitu (1925. – 1938.). Postoji mogućnost da je Božić samo povremeno dolazio u ambulantu, a da je živio negdje drugdje (Beograd i poslije Zagreb), ali smatramo to malo vjerojatnim.

⁸² Novine koje su izlazile u Zagrebu, a cilj im je bio promicanje jugoslavenskih prava na istočnu obalu Jadrana. Urednik lista bio je dr. Hugo Werk, koji je znao Božića iz Zadra. <http://www.istrapedia.hr/ita/29/adriatico-jugoslavo-l%E2%80%99istra-foto/>, pristup ostvaren 14. 3. 2015. Hugo Werk rođen je 26. kolovoza 1874. u Šibeniku. Do kraja rata živi u Zadru kao odvjetnik, vodi Hrvatski sokol. Uoči Prvoga svjetskog rata prihvatio je jugoslavensku orijentaciju. Kao vođa Hrvatskoga sokola, morao je dolaziti u sukob s talijanskim pandanom *Società dei bersaglieri*, organizacijom u čijem je radu Božić imao veliki utjecaj. HR-DAST-57, Glavna knjiga Klasične gimnazije u Splitu, šk. god. 1884./1885.

⁸³ “Leonida Bissolati”, *Novo doba*, br. 115, 21. 5. 1920. Članak je potpisan imenom “Jerko Boxich (Božić)”.

... U prevodu članak bi ovako podpisan: dr. Jerko Božić (Boxich). Potankosti i tačnosti riječi? Da, kad treba konstatirati jedan zločin, dobro je glagoljevati. Bivši dr. Girolamo Italo Boxich i bivši "Italo Dalmatico" htje se je odreći svog poetičnog pseudonima i napisati svoje ime hrvatskom ortografijom? Njegov posao... Ali ustaje se proti onome koji odmeće domovinu zbog osobne strasti, koji slušajući jedan nagon koji nikada ne nadmašuje u plemenitim dušama, difamira, tuži, kleveće narod, koga je nazivao majkom i zaželio osloboditeljem, surađuje sa mrziteljima svog imena i svog prava, te vrijeđa uspomenu čovjeka koga misli častiti, prikazujući ga u trenutku kao da pljuva na majku. Ovo je zločin. Ali, da se mnogo ne srdimo i da nenavidnim ponipošto Jugoslavenima bjegunca samog sebe, koji pruža svoju suradnju mržnji, proti Italiji, bit će dostatno ispitati hitro moralnu figuru. Dr. Božić, kada se je zvao Girolamo Italo Boxich bi jedan vrući zagovaratelj iredentizma...⁸⁴

Sljedećega mjeseca Božić je u izaslanstvu iz okupiranih krajeva koje je u Zagrebu 23. lipnja 1920. primio regent Aleksandar. Izaslanstvo su predvodili dr. Lenac, dr. Werk i Katalinić-Jeretov. Osim dr. Lenca, i dr. Hugo Werk i Katalinić-Jeretov politički su stasali u austrijskom Zadru i bili su poznati Božiću. Nakon pozdravnoga govora regentu su predstavljeni svi članovi izaslanstva. "U deputaciji je bio i zadarski Talijan Boxich, koji je također bio predstavljen i kazao regentu: 'Ja sam živi dokaz, da ima i poštenih ljudi između onomašnjih Talijana.' Regent se nasmiješio i stisnuo Boxichu desnicu..."⁸⁵ Godine 1920. surađuje u zagrebačkom prorežimskom listu *Domovina* i splitskom *Novom dobu* publicističkim radovima u kojima, hvaleći kulturnu i demokratsku tradiciju talijanskoga naroda, oštro napada "Italiju sa zveketom oružja", iredentu, ratnodobitničku buržoaziju te "otimačinu i nasilje" poslijeratne Italije, iznoseći ujedno i svoj patriotizam.⁸⁶

Božić nije napustio politički život u pokrajini. Nalazimo ga ponovno aktivna pred izbore 1935. za Skupštinu Kraljevine Jugoslavije, ali sada kao člana Jugoslavenske narodne stranke. Ta je stranka bila pseudooporbena prema vladajućim strukturama i ne treba je miješati s kasnijom vladajućom Jugoslavenskom nacionalnom strankom (tzv. Jenesa). Stranka je nastala kao disidentska grupacija Jugoslavenske radikalno-seljačke stranke, vladajuće stranke nakon uvođenja Oktroiranoga ustava 1931., koji je trebao prikriti prijašnji otvoreni apsolutizam kralja Aleksandra. Osnivač stranke Svetislav Hođera bio je tajnik generala Petra Živkovića, glavnoga oslonca kraljeva apsolutizma, i stranka je trebala "glumiti" oporbu vladajućem režimu. Program stranke bio je integral-

⁸⁴ Desanti je završio članak citirajući Božićevu predratnu pjesmu. "Od onamo (Zagreb, op. a.) on pljuje na Majku. Njegovi su stihovi: I eto, spram malušnom roju, Koga vjetar mlati i oluja, nek se približi, sa lijepog čela, Blistajući zrake, Italija, starodavna majka. Mi smo već malušni roj i sada četa koja obara kojemudrago neprijatelje i koji se ne boji niti zasjede niti izdaje. Ne zavidamo Hrvatima takvog čovjeka i takvog karaktera. A niti se srdimo. Dosta nam je učiniti kao on, ali bez sagriješiti, pljuvati. Sa razlikom da naše pljuvanje dopire i ostavlja znak", "Jedan izrod", *La Dalmazia – La voce dalmatica*, br. 62, 12. 6. 1920.

⁸⁵ "Regent u Zagrebu", *Novo doba*, br. 141, 23. 6. 1920.

⁸⁶ Šonje, Dugački, "Božić, Jerko", 233.

no jugoslavenstvo, oštra borba protiv “separatizma”, tj. protiv nacionalnih pokreta nesrpskih naroda, u prvom redu Hrvata. Stranka je nastojala ostvariti suradnju s otvoreno profašističkom organizacijom “Zbor” Dimitrija Ljotića, koja je nasilnim metodama nastojala održati unitarno jedinstvo Jugoslavije.⁸⁷

Jugoslavenska narodna stranka formalno je osnovana u siječnju 1934. te je intenzivirala djelatnost uoči izbora 1935. godine.⁸⁸ U sklopu tih aktivnosti stranka je za 17. veljače 1935. sazvala prvi skup “pod vedrim nebom”. U organizacijskom odboru skupa, uz Josipa Fabića, Oskara Tartalju i Antu Uvodića, ističe se i ime dr. Jerka Božića, za koga je predviđeno i da održi govor.⁸⁹ Na javnom skupu stranke okupilo se sto članova, koji su predložili kandidate za predstojeće izbore. Za izbornu mjesto Preko na otoku Ugljanu predložen je kandidat dr. Patricij Padelin, a za zamjenika Jerko Božić. Tako bi se, barem potencijalno, Božić vratio u zadarski kraj. Božića nalazimo i u odboru za doček predsjednika stranke Svetislava Hođere kada je došao u Split početkom ožujka 1935. godine.⁹⁰

Božić je sudjelovao i u radu Streljačke družbe, kao član uprave čiji su rad pozdravljali predstavnici vlasti, npr. Josip Jablanović⁹¹, što govori o provladinoj organizaciji udruge. Bio je i darovatelj te se iskazao 1931. kada je donirao 100 jugoslavenskih dinara za osobe pogođene sušom, inače treći pojedinačni prilog po veličini.⁹²

⁸⁷ O Jugoslavenskoj narodnoj stranci vidi: Aleksandar Rastović, “Program Jugoslovenske narodne stranke”, *Zbornik Matice srpske za istoriju* 74 (2006): 125-132. O djelovanju Dimitrija Ljotića vidi: Mladen Stefanović, *Zbor Dimitrija Ljotića* (Beograd: Narodna knjiga, 1984).

⁸⁸ Rastović, “Program Jugoslovenske narodne stranke”, 127.

⁸⁹ “Iz Jugoslovenske narodne stranke”, *Jadranski dnevnik* (Split), br. 30, 5. 2. 1935.; “Iz Jugoslovenske narodne stranke”, *Jadranski dnevnik*, br. 38, 14. 2. 1935.

⁹⁰ “Kandidati opozicije Jugoslovenske narodne stranke”, *Jadranski dnevnik*, br. 47, 25. 2. 1935. Na željezničkoj postaji Hođeru su dočekali dr. Oskar Tartalja, dr. Jerko Božić i “lijepi broj ‘borbaša’”, “Daljnje kandidacije u Prim. Banovini”, *Jadranski dnevnik*, br. 56, 7. 3. 1935. Njegova kandidatura izazvala je ironičan komentar u zadarskim novinama *San Marco*, prema kojima se Božić na izborima 1911. pozivao na latinsku dušu, a sada kaže da će se nakon izbora od 5. svibnja 1935. “majci Jugoslaviji vratiti svi njeni sinovi”, “1911-1935”, *San Marco* (Zadar), br. 20, 9. 3. 1935.

⁹¹ “Skupština Streljačke družbe”, *Jadranski dnevnik*, br. 68, 26. 3. 1934. Josip Jablanović bio je ban Primorske banovine, tj. visoki pokrajinski dužnosnik, što govori o političkoj orijentaciji Streljačke družbe. Inače, Jablanović nije bio nepoznat Božiću. U vrijeme austrijske vlasti bio je državni činovnik i prezivao se Cortelazzo. Dana 1. studenoga 1918. imenovan je za podnamjesnika nove projugoslavenske uprave u Zadru. HR-DAZD-88-PSN, sv. 709, br. 4659, 1. 11. 1918. Cortelazzo je bio aktivni član hrvatske zajednice u gradu i prije rata. Bio je predsjednik Hrvatskoga veslačkog društva “Jadran”, HR-DAZD – fond 88 – Vlada za Dalmaciju, Razni spisi Namjesništva, sv. 42, bez oznake.

⁹² “Doprinosi za pomoć nastradalima od suše”, *Novo doba*, br. 264, 11. 11. 1931. Božić je donirao i 85 dinara za rad Jadranske straže, organizacije koju je osnovao don Juraj Biankini, također njegov bivši zadarski politički neprijatelj, nekadašnji vlasnik *Narodnoga lista*. Sjedište organizacije bilo je u Splitu, a glavni cilj borba za očuvanje jugoslavenske vlasti na istočnoj obali Jadrana. “Jadranska straža u Splitu”, *Novo doba*, br. 283, 6. 12. 1930. Osnovno o Jadranskoj straži vidi u: “Jadranska straža”, u: *Hrvatska enciklopedija (on-line)*, Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, pristup ostvaren 16. 3. 2015., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28476>.

Božić i religija

Ovom se prilikom neće ulaziti u vjerski život Jerka Božića nego će se analizirati vanjska manifestacija njegova religijskoga izričaja. Božić je kršten kao član Rimokatoličke crkve, u splitskoj katedrali sv. Duje. Sinjskoga je podrijetla i očito je bio iz katoličke obitelji. Općenito se može reći da je Dalmacija njegova doba pokrajina s jako izraženim tradicionalističkim pristupom religioznosti. Ne biti članom vjerske denominacije barem u javnosti nije bila uobičajena pojava i smatrala se veoma čudnom. Stoga je optužba prilikom izbora 1911. da je javno na sudu izjavio da je bezvjerac bila prilično značajna u predizbornoj borbi, osobito u seoskom dijelu pokrajine. Ne čudi zato reakcija s talijanske strane, koja je u *Dalmatinskom glasu*, novinama koje su se obraćale na hrvatskom jeziku seljaku iz zadarske okolice, jasno istaknula da je Božić veći katolik od svećenika i pravaškoga kandidata don Ive Prodana. Međutim, ako se prati pisanje *Risorgimenta*, novina u Božićevu vlasništvu, čini se da je mnogo bliže istini stav da je Božić bio bezvjerac. Kako je rečeno, *Risorgimento* je vodio izrazito protuklerikalnu politiku i u njemu se ne može naći ni na jedan članak koji bi pozitivno tretirao religiju. Dapače, sve dalmatinske novine imale su posebne uvodnike povodom najvećih kršćanskih blagdana, a takve tekstove ne možemo naći u *Risorgimentu*. Ali zato se mogu naći tekstovi koji optužuju Katoličku crkvu kao protivnicu napretka. *Risorgimento* je znao i prelaziti tu crtu i izrugivati se primjerima mučeništva. Primjer takva pisanja imamo tijekom Prvoga balkanskog rata, kada je crnogorska vojska zauzela područje Metohije i tada mučki ubila fra Alojzija Palića, župnika grada Đakovice, inače Hrvata iz kosovskoga sela Janjeva. Novine su se u članku "Il martire" izrugale fanatizmu i pokojnika i ubojica. Za člankopisca je ta smrt primjer kako u "stoljeću razuma" još postoje fanatizam i neznanje.⁹³

Nakon internacije i bijega u Zagreb Božić doživljava novu vjersku transformaciju. Naime, u izvodu Matične knjige rođenih župe sv. Duje iz Splita stoji napomena: "Poglarstvo slob. i Kr. Glavnog grada Zagreba 3. 6. 1922, br. 28741-XI-1922 Glasom dopisa istočnog pravoslavnog parohijskog zvanja u Zagrebu 16. 5. 1922. br. 721 primljen je dr. Jerko Božić rim-kat. vjere u svezu

⁹³ Da bi se shvatila razina cinizma člankopisca, prenosim neke dijelove: "Palich, di Giacova, uomo forse incolto, forse rozzo e sporco, ha risollevato e stretto in pugno il labaro del martirio. Bravo Palich! Nello scorcio dei secoli degeneranti, quando per esperienza si e giunti a perdere la fiducia nell' umanita coscienza e nella forza primitiva dei suoi errori di concetto, come giova urtarsi in un esempio evidente, che per lo meno nelle foreste balcaniche e rimasto qualche erede della vecchia ostinazione!... E cosi Palich, morendo per un assurdo nel secolo del ragionamento, riscattoa l' umanita dalla ignavia ragionante." *Risorgimento*, br. 210, 27. 3. 1913. Albanski katolici pokrenuli su postupak proglašenja fra Alojzija Palića mučenikom vjere; <http://www.ktabkbih.net/info.asp?id=26632>, pristup ostvaren 15. 3. 2015. Tijekom ratova na području bivše Jugoslavije 90-ih godina XX. stoljeća najveći dio janjevačkih Hrvata iselio se s Kosova i formirao je veliku zajednicu u Kistanjama (Hrvatska). Svake godine na obljetnicu mučeničke smrti 7. ožujka obilježavaju taj događaj; <http://www.zadarskanadbiskupija.hr/?p=4529>, pristup ostvaren 15. 3. 2015.

istočno pravoslavne Crkve.”⁹⁴ Dr. Jerko Božić prešao je na pravoslavlje, a kako je pravoslavlje u hrvatskim krajevima usko povezano sa srpskom nacionalnom identifikacijom, može se pretpostaviti i njegovo približavanje srpstvu. Božić je prihvatio ideju unitarnoga i integralističkoga jugoslovenstva, ali prijelaz na pravoslavlje značio je i korak bliže srpstvu. Međutim tu nije kraj njegovih religijskih promjena. Postoji podatak iz 1936. da je Jerko Božić član starokatoličke vjerske zajednice u Splitu te je, štoviše, te godine izabran za novoga člana uprave.⁹⁵ Hrvatska starokatolička crkva osnovana je upravo inicijativom iz Splita 1923. i bivšega splitskog kanonika dr. Marka Kalogjere.⁹⁶ U vrijeme Kraljevine Jugoslavije imala je posrednu potporu vlasti, a s katoličke strane bili su optuživani da su eksponent protuhrvatske politike.⁹⁷ Rečena orijentacija odgovarala je unitarno-jugoslavenskoj orijentaciji Jerka Božića. Tu nije kraj priče glede vjerske orijentacije. U Matičnoj knjizi umrlih stavljena je napomena – i to atipično, uz redni broj upisa (53.) – da je umro u Zagrebu, a kao župa u kojoj je umro navodi se rimokatolička crkva i župa sv. Marka.⁹⁸

Zaključak

Dott. Girolamo Italo Boxich – dr. Jerko Božić umro je u Zagrebu 28. svibnja 1940. godine. U zadarskim novinama nije napisana ni crtica o njegovoj smrti. Jedino je splitsko *Novo doba*, s kojim je surađivao, napisalo kratki nekrolog iz kojega izdvajamo: “U toj (političkoj, op. a.) borbi pokazao se također vrlo temperamentan... Kao liječnik bio je izvrstan s pacijentima kako riječima tako i pogledima i rado mu se zaboravljalo neobičnosti njegova života. Na ovaj dan njegove sahrane (30. svibnja, op. a.) sjetit će ga se sa pietetom mnogi prijatelji znanci u Splitu, a naročito mnogi bolesnici koji su u svojim teškim časovima čuli vanredno živu i uvjerljivu riječ utjehe.”⁹⁹ Talijanski konzul u Zadru uoči Prvoga svjetskog rata Antonino d’Alia okarakterizirao je Božića kao osobu oštra duha, elegantna govornika i odlična liječnika.¹⁰⁰ Njegov prethodnik, konzul Majoni, definirao je Božića kao “briljantnoga, ponešto bizarnog, izvrsnog pisca, zaljubljen u fraze, pljeskanje, kojim dominira impulzivnost i opasna ekstremna emocionalnost”¹⁰¹

⁹⁴ HR-DAST-179, Matična knjiga rođenih župe sv. Duje, 1869., r. br. 53.

⁹⁵ “Skupština starokatolika”, *Jadranski dnevnik*, br. 92, 20. 4. 1936. Postoji i formalna zabilješka o napuštanju pravoslavlja i prelasku na starokatoličanstvo u: Arhiv Eparhije zagrebačko-ljubljanske, Zagreb, Knjiga Srpske pravoslavne parohije zagrebačke prešavših na druge vere (god. 1936.).

⁹⁶ <http://www.hrvatska-starokatolicka-crkva.com/povijest.php>, pristup ostvaren 15. 3. 2015.

⁹⁷ O osnutku Hrvatske starokatoličke crkve vidi: Zlatko Matijević, “Reformni pokret dijela nižega katoličkog svećenstva u Hrvatskoj (1919-1924. god.)”, *Povijesni prilozi* 8 (1989): 1-90.

⁹⁸ HR-DAST-179, Matična knjiga rođenih župe sv. Duje, 1869., r. br. 53.

⁹⁹ “† dr. Jerko Božić”, *Novo doba*, br. 125, 30. 5. 1940.

¹⁰⁰ Antonino D’Alia, *La Dalmazia nella storia e nella politica, nella guerra e nella pace* (Roma: Optima, 1928), 85.

¹⁰¹ Monzali, *Italiani di Dalmazia 1914-1924*, 303.

U liku dott. Girolama Itala Boxica – dr. Jerka Božića prelamaju se sve moguće nacionalne, vjerske i političke mijene u Dalmaciji, ali i šire, u drugoj polovini XIX. i prvoj polovini XX. stoljeća. Stalna je jedino negacija hrvatstva kao posebne nacionalne odrednice. Bio je Slavodalmatinac, radikalni Talijan iredentističke orijentacije, pa vjerojatni “izdajica” talijanske strane, “pošten” Talijan u očima Hrvata i Srba, nakon toga integralni i unitaristički Jugoslaven. Nemamo informacija o političkom uvjerenju zadnje dvije godine života, kada je postojala Banovina Hrvatska. Glede vjerskoga uvjerenja, kršten je kao rimokatolik, u mladosti se smatrao bezvjercem, nakon Prvoga svjetskog rata prešao je na pravoslavlje, a 1936. zasigurno je bio starokatolik. Pokopan je kao rimokatolik.

Postavlja se neizbježno pitanje: što je uzrok takvim nevjerojatnim promjenama? Materijalni razlozi ne bi trebali biti osnovni pokretač. Bio je *dottore*, ali ne doktor prava, kojima je Dalmacija obilovala, nego liječnik, kojih nije bilo baš mnogo u Dalmaciji. Bio je uspješan i omiljen liječnik dalmatinske elite u vrijeme austrijske uprave. Po svemu sudeći, prvi je koristio rendgenski aparat u dijagnostici. “Bogato” se oženio Francescom Fanny Perlini, pripadnicom jedne od najbogatijih zadarskih obitelji. Iako psihologiziranje nije primarna istraživačka metoda historiografije, u njegovu slučaju, da ima izvora, trebalo bi se služiti i tom metodom. Prema sjećanjima političkih prijatelja i neprijatelja, a to u njegovu slučaju ispadne gotovo isto gledajući dijakronijski, svi mu priznaju erudiciju, elokventnost, empatiju, ali i svojstvenu vehementnost. Odgovor na pitanje što je on ustvari bio – ne postoji. Što je njegova ideološka srž, u njegovu je slučaju promašeno istraživačko pitanje. No povjesničar kroz njegov lik lijepo i kontinuirano može pratiti sve ideološke mijene hrvatske povijesti kraja XIX. i početka XX. stoljeća jer je on iznimno zahvalan materijal za to.

Arhivi

Italija – Archivio Centrale dello Stato, Roma – fond Presidenza del Consiglio dei Ministri, Ufficio per le nuove Provincie, Gabinetto, Categoria 7/11, anno 1921. (Ufficio per le nuove Provincie).

Hrvatska – Arhiv Eparhije zagrebačko-ljubljanske, Zagreb – Knjiga Srpske pravoslavne parohije zagrebačke prešavših na druge vere.

Hrvatska – Državni arhiv u Splitu, Split – 57 – Glavna knjiga Klasične gimnazije u Splitu, šk. god. 1884./1885. (HR-DAST-57).

Hrvatska – Državni arhiv u Splitu, Split – 179 – Matična knjiga rođenih sv. Duje (Atti di nascita) (HR-DAST-179).

Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, Zadar – fond 88 – Vlada za Dalmaciju, Presidijalni spisi Namjesništva (HR-DAZD-88-PSN).

Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, Zadar – fond 88 – Vlada za Dalmaciju, Razni spisi Namjesništva (HR-DAZD-88).

Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, Zadar – fond 88 – Vlada za Dalmaciju, Tajni spisi Namjesništva (HR-DAZD-88).

Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, Zadar – fond 121 – Općina Zadar (HR-DAZD-121).

Objavljeni izvori i literatura

Balić-Nižić, Nedjeljka. *Talijanski pisci u Zadru pred Prvi svjetski rat (1900. – 1915.)*. Rijeka: Edit, 1998.

Bosworth, Richard. *Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War*. London: Cambridge University Press, 1979.

Bralić, Ante. “Zadarski *fin-de siècle* – Političke i društvene prilike u Zadru i Dalmaciji uoči Prvog svjetskog rata”. *Časopis za suvremenu povijest* 39 (2010), br. 3: 731-775.

Chadwick, Owen. *The Popes and European Revolution*. Oxford: Clarendon Press, 2003, reprinted.

Corriere della Dalmazia (Zadar), 1919.

D’Alia, Antonino. *La Dalmazia nella storia e nella politica, nella guerra e nella pace*. Roma: Optima, 1928.

Dalmatinski glas (Zadar), 1911.

De Grand, Alexander. *The Hunchback’s Tailor. Giovanni Giolitti and Liberal Italy from the Challenge of Mass Politics to the Rise of Fascism, 1882-1922*. Westport: Praeger, 2001.

Delich, Silvio. *L’irredentismo italiano in Dalmazia secondo i documenti segreti della polizia austriaca*. Roma: Vita Italiana, 1925.

Desanti, Raimondo. *I martiri della Dalmazia*. Zadar: Governo Dalmazia, 1919.

Difesa Adriatica (Ancona), 1950.

Duse, Gina. “L’Irredentismo a Chioggia”. *Nuova Scintilla*. Settimanale di informazione della diocesi di Chioggia LXXI, br. 15, 15. 3. 2015. Pristup ostvaren 15. 3. 2015. <http://www.nuovascintilla.com/index.php/vita-e-cultura/cultura/16319-l-irredentismo-a-chioggia>.

Đinđić, Mirko. “Političke stranke dalmatinskih Talijana 1886. –1914. (1918.)”. *Časopis za suvremenu povijest* 44 (2012), br. 3: 679-702.

Foretić, Dinko. “O etničkom sastavu Dalmacije u XIX stoljeću s posebnim osvrtom na stanovništvo talijanske narodnosti”. U: *Dalmacija 1870*. (zbornik), 63-86. Zadar: Matica hrvatska, 1977.

Garbin, Daria; De Vidovich, Renzo. *Dalmazia Nazione Dizionario degli uomini Illustri della componente culturale illirico-romana, latina, veneta e italiana*. Trieste: Fondazione Scientifico Culturale Maria e Eugenio Dario Rustia Trainè di Trieste, 2012.

Hrvatska kruna (Zadar), 1907, 1911-1912, 1919.

Il Dalmata (Zadar), 1907, 1911-1912.

Il littorio dalmatico (Zadar), 1924-1925.

“Jadranska straža”. U: *Hrvatska enciklopedija (on-line)*. Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”. Pristup ostvaren 16. 3. 2015. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28476>.

Jadranski dnevnik (Split), 1934-1936.

Jurković, Ljubo; Milutinović, Kosta. “Jugoslavenski nacionalno-revolucionarni omladinski pokret u Zadru (1910. – 1914.)”. *Zadarska revija* 15 (1965), br. 1 1-25.

Krekich, Natale. “L’opera amministrativa e politica di Luigi Ziliotto”. *Rivista Dalmatica* (Zadar), s. 1-2 (1932): 1-66.

Krekich, Natale. “L’opera culturale e scolastica di Luigi Ziliotto”. *Rivista Dalmatica* (Zadar), 1937. (separat).

La Dalmazia – La voce dalmatica (edizione della provincia) (Zadar), 1920.

La voce dalmatica (Zadar), 1919.

Mack Smith, Denis. *Mussolinijevo Rimsko carstvo*. Zagreb: Globus, 1980.

Matijević, Zlatko. “Reformni pokret dijela nižega katoličkog svećenstva u Hrvatskoj (1919. – 1924. god.)”. *Povijesni prilozi* 8 (1989): 1-90.

Milcovich, Ludovico; Boxich, Girolamo Italo, *Lettera*, Znanstvena knjižnica u Zadru, Zadar, (nakon 7. listopada) 1912.

Monzali, Luciano. *Gli italiani di Dalmazia e le relazioni italo-jugoslave nel Novecento*. Venezia: Marsilio, 2015.

Monzali, Luciano. *Italiani di Dalmazia. Dal Risorgimento alla grande guerra*. Firenze: Lettere, 2004.

Monzali, Luciano. *Italiani di Dalmazia 1914-1924*. Firenze: Lettere, 2007.

Narodni list (Zadar), 1911-1912.

Novo doba (Split), 1919-1920, 1922, 1925-1926, 1930-1931, 1938, 1940.

Perić, Ivo. *Dalmatinski sabor 1861. – 1912. (1918.)*. Zadar: Centar JAZU, 1978.

Perini, Federico Augusto. *Giornalismo italiano in terra irredenta*. Perugia: Facoltà fascista di scienze politiche, 1937.

Rastović, Aleksandar. “Program Jugoslovenske narodne stranke”. *Zbornik Matice srpske za istoriju* 74 (2006): 125-132.

Risorgimento (Zadar), 1909, 1912-1913.

Saiu, Liliana. *La politica estera italiana dall’Unità a oggi*. Roma; Bari: Laterza, 2006.

San Marco (Zadar), 1935.

Smodlaka, Josip. *Zapisi*. Zagreb: JAZU, Razred za društvene nauke, 1974.

Smotra dalmatinska (Zadar), 1918.

Stefanović, Mladen. *Zbor Dimitrija Ljotića*. Beograd: Narodna knjiga, 1984.

Šepić, Dragovan. *Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje: 1914-1918*. Zagreb: Školska knjiga, 1970.

Škarica, M. "Zadarski liječnici". *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 2 (1955): 149-152.

Šonje, Jure; Dugački, Vladimir. "Božić, Jerko (Boxich, Girolamo Italo)". U: *Hrvatski biografski leksikon*, svezak 2, 233-234. Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1989.

Vrandečić, Josip. *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću*. Zagreb: Dom i svijet, 2002.

Zanetti Lorenzetti, Alberto. "Il ruolo delle pubblicazioni sportive nella Grande Guerra attraverso il contributo delle maggiori testate: 'La Gazzetta dello Sport' e la 'Stampa Sportiva'". Pristup ostvaren 14. 3. 2015. <http://www.asaibrunobonomelli.it/images/files/SISS%20Grande%20Guerra%20integrale.pdf>.

Internetske poveznice

<http://www.archivistorico.unibo.it/it/struttura-organizzativa/sezione-archivio-storico/fascicoli-degli-studenti/girolamo-italo-boxich.asp?IDFolder=143&IDOggetto=42293&LN=IT&mCJ=&mCO=!%24Dphopnf%24!-%24Opnf%24!&mCW=&Nelemento=8260>. Pristup ostvaren 14. 3. 2015.

<http://www.hrvatska-starokatolicka-crkva.com/povijest.php>. Pristup ostvaren 15. 3. 2015.

<http://www.istrapedia.hr/ita/29/adriatico-jugoslavo-l%E2%80%99/istra-foto/>. Pristup ostvaren 16. 3. 2015.

<http://www.ktabkbih.net/info.asp?id=26632>. Pristup ostvaren 15. 3. 2015.

<http://www.zadarskanadbiskupija.hr/?p=4529>. Pristup ostvaren 15. 3. 2015.

SUMMARY

METAMORPHOSES: THE LIFE OF GIROLAMO ITALO BOXICH – JERKO BOŽIĆ

This paper explores the biography of politician, physician, and writer Girolamo Italo Boxich – Jerko Božić, who was active in the late 19th and first half of the 20th century. It attempts to show the variety of his political and national identity metamorphoses and link him to the political events in his surroundings with special emphasis on the Zadar area in the early 20th century. After completing his medical studies in Bologna in 1893, Božić returned to Split and became politically active. In the early 20th century, after marrying Francesca Fanny Perlini, he went to Zadar, then capital of the Austrian Kingdom of Dalmatia. He actively participated in the city's political life as a member and leader of the radical wing of the Italian Party. In 1911, he became a candidate for the Imperial Council in the Zadar electoral district. He abandoned his previous views during the war and was interned by the Italian occupation authorities after its end. He later went to Zagreb and took up Orthodox Christianity in 1922. Croatising his name and surname, he became a proponent of unitary Yugoslavism. In 1936, he abandoned Orthodox Christianity and became a member of the Old Catholic Church.

Key words: Zadar; Imperial Council; Italian Party; integral Yugoslavism; Yugoslav People's Party